

Açıklamanın Mahiyeti¹

Yazar; Richard Swinburne

Çeviren: Prof. Dr. Turan TOÇ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Tanrı'ya inanan (*theist*), dünyanın varlığı veya onun bazı özellikleri gibi olgu ve olaylardan yola çıkarak O'nun varlığına ulaşmaya çalışırken, daha önce gördüğümüz gibi, o, söz konusu olayları bir kişinin maksatlı eylemine dayandırarak izah etmeye çalışmaktadır. Bir kişinin maksatlı eylemine dayandırılan açıklama yöntemini, ben "kişisel açıklama" olarak adlandırıyorum. Benim Londra'da bulunmama, oraya bir konferans vermek için gitmiş olmama veya mektubun masanın üstünde bulunmasına, onun oraya postaya vermem için karım tarafından bırakılmış olmasıyla kişisel bir açıklama getiririz. Ancak, gördüğümüz gibi, açıklamaların hepsi de kişisel açıklama değildir. Meydana gelen olaylara ilişkin öteki açıklamaların ayrı bir ortak yapıya sahip olduğu görülmektedir ki ben bu tür açıklamalara "bilimsel açıklamalar" diyorum. Bu bölümde bu iki açıklama tarzı ya da yönteminin yapıları tahlil edilecektir; dolayısıyla bir sonraki bölüm gereken yer ve durumlarda bu açıklamaları göz önünde bulunduracaktır.

Bir kimsenin, belli bir *fenomenin* (yani bir olay ya da durumun) vukuuna ilişkin bir izaha ulaştığı söylendiğinde belirsiz bir ifade kullanılmış olur. Bununla, o kişinin, olayın doğru bir açıklanmasını elde ettiği kast edilmiş olabileceği gibi, olay hakkında, sadece mümkün bir açıklama öne sürmüş olması da kast edilmiş olabilir. Bizim açıklamalara duyduğumuz ilgi, doğru açıklamayı elde etmeye yönelik bir ilgidir. Bir *E* olayının vukuu ile ilgili doğru bir açıklama yapmak ne demektir? Bu, *E*'yi neyin (ne gibi bir olay ya da nesnenin) meydana getirdiğini (veya *E*'ye sebep olduğunu) ve bunun niçin istenen sonucu vermekte yeterli bulunduğunu ifade etmek demektir. Met ve cezir olayının vukuunu açıklamak, gel-git olayını neyin meydana getirdiğini izah etmek -Ay, deniz

¹ Yazarın *The Existence of God*, Oxford – 1989 adlı kitabının "The Nature of Explanation" adını taşıyan 2. Bölümünün çevirisi.

ve Dünyanın falan zamanda falan konumda olması- ve Ayın vs. niçin o etkiyi yaptığını dile getirmek demektir: Tüm cisimler arasında geçerli olan ters kare çekim yasaından dolayı. Böylece biz bir *E* olayının açıklanmasında kullanılacak iki unsuru ya da bileşeni açığa çıkarmış bulunuyoruz: *E*'yi 'ne'yin meydana getirdiği, *E*'yi 'niçin' meydana getirdiği: 'Ne', benim başka bazı "bağımsız etkenler" diye adlandırdığım şeylerdir; yani başka olaylar, süreçler, durumlar, nesnelere ve bunların belirli zamanlarda sahip oldukları özellikler. Bu etkenlerin bağımsız oluşlarından kastım, 'ne'nin *E*'nin aynısı olan bir olay ya da süreç olmadığı gibi, onun bir parçası da olmamasıdır; aynı şekilde, bu *E*'nin bir durumu ya da özelliği veya *E*'nin baş gösterdiği sırada *E*'ye eşlik/iştirak eden şeyler de değildir. *E*'yi yalnız *E*'den farklı olan bir şey meydana getirebilir. Fiilî etkenlerden kastım ise, sadece, vuku bulduğu bildirilen herhangi bir olay, süreç ve durumdur; öyle ki bu var olduğu ve zikredilen özelliklere sahip bulunduğu tespit edilen herhangi bir nesne, istidatla ilgili bir özellik değil, fiilen var olan bir şeydir. Bir özelliğin istidat ve yatkinliğe ait bir şey olmasından anladığım ise, bir nesnenin falan özelliğe sahip olduğunu söylemenin, onun, belli şartlarda belli şekilde hareket edeceğini söylemekle aynı anlama gelmesidir. Söz gelimi, kırılma, sinirlilik ve duyarlılık istidatla ilgili özelliklerdir. Zira bir nesnenin kolay kırılır olduğunu söylemek, onun, belli şartlar altında, artık daha fazla dayanamayıp kırılacağını söylemektir. Buna karşılık, bir özelliğin bilfiil (*occurent*) bir özellik olması ile de şunu kastediyorum: Bir nesnenin falan özelliğe sahip olduğunu söylemek, onun belli şartlar altında belli bir biçimde hareket edeceğini söylemek değildir; fakat başka bir şey söylemektir ki bu 'başka'yı ben, ancak o nesnenin şu anda nasıl olduğunu söyleyerek anlatabilirim. Nitekim bir şeyin kare veya geniş olduğunu söylemek veya (sözgelimi) onun mavi ya da parlak olduğunu söylemek, ona fiilî bir özellik atfetmektir.

Bu husus benim bundan sonra göz önünde bulunduracağım ve kullanacağım önemli bir ayırımdır. Açıklamada zikredilen 'ne' etkenlerinin fiilî olması gerektiği şeklindeki bu sınırlamayı koymaktan kasıt, sadece fiilen vuku bulan bir şeyin, sadece gerçekten nesnelere karakterize eden özelliklerin bir etkiye sahip olabilmeleridir; 'olsaydı-mulsaydı' gibi şeylerin bir etki meydana getirmeleri mümkün değildir.

A . . . D gibi belli bazı etkenlerin *E*'yi meydana getirdiğini söylemek, en azından, bunlardan her birinin, vukua geliş şartları içinde, *E*'nin meydana gelmesini daha muhtemel kılacağı sonucunu doğurur; onun,

E'nin vukuunda etkisi vardır. Normal olarak, *E*'nin meydana gelmesi için belki de etkenlerin hepsi de gereklidir; belli bazı başka etkenlerle dünyanın başka şekilde olacak olması durumu değiştirmez; yani bunların hiçbiri olmadığında dünya olduğu gibi kalacak, *E* de vuku bulmayacaktır. Yine normal olarak bu etkenler demeti, hep birlikte *E*'nin vukuu için muhtemelen yeterlidir; yani onların varlığı kesinleşince *E* de zorunlu olarak vuku bulur. 'Ne'yi meydana getiren etkenlerin hepsine birden biz *E*'nin sebebi diyoruz. Buna karşılık ve genellikle, biz birini *E*'nin (sonuç, etki) 'sebebi' olarak seçeriz ve geri kalanlara da sebebin etkisini göstermesi için gerekli veya en azından onun etkide bulunmasını muhtemel kılan şartlar deriz; öyle ki biz sebebin bazen bir dereceye kadar keyfi bir mesele olduğunu bile söyleriz. Normal olarak bu, etkenler kümesinin en umulmadık veya belli bir üyesi olacaktır. Böyle bir etkenin ortaya çıkması dünyanın önceki durumunda köklü bir değişiklik meydana getirir. Bu cümleden alarak, farz edelim ki belli bir ısıda ve belli bir basınç altındaki benzine yakın bir yerde birisi bir kibrit yakıyor; tüm bunlar bir patlamaya yol açacaktır. Kibritin yakılmasını, benzinin o ısıda ve o basınç altında olmasını hep birlikte patlamanın sebebi olarak gösterebiliriz. Fakat kibritin yakılmasını patlamanın sebebi olarak ve benzinin o ısıda ve o basınç altında olmasını da sebebin etkisini göstermesi için gerekli şartlar olarak tanımlamak çok daha doğal görünmektedir. Ben şöyle bir terminoloji kullanacağımı: Bir *E* olayının vuku bulması için hep birlikte yeterli olan etkenler demetine "*E*'nin tam sebebi" (*full cause*) diyeceğim. *E* olayını meydana getiren etkenler demetinin herhangi bir üyesine ise "*E*'nin sebebi" diyeceğim.

Bir açıklamanın 'niçin'ini göz önüne sermek demek, sebebin belirli şartlarda yaptığı etkiyi niçin yaptığını söylemek demektir. Bu durumda, zayıf da olsa, şöyle bir doğa yasasından söz etmek mümkündür: Sebep olarak gösterilen belli türden tüm olaylar, sonuç olarak gösterilen belli türden başka bazı olayları meydana getirmektedir. 'Niçin'i delil olarak zikretmek demek, benim *neden* (*reason*) diye adlandırdığım sebebin, o olayın vuku bulduğu şartlarda sahip olduğu etkiye niçin sahip olduğunu zikretmek demektir. Böylece, ben "neden" sözcüğünü geniş, fakat doğal anlamda kullanıyorum; yani bir şeyin sebebinin her zaman onun meydana gelmesi için bir kimsenin sebebi olması anlamından daha geniş anlamda. Bir şeyin, bir etkinin *neden*'i olduğunu söylerken, asla, onun etkinin meydana gelmesi için *birisinin* nedeni olduğunu ima etmek istemiyorum.

İmdi, eğer E 'nin tam sebebi olan C ve C 'nin yapacağı etkiyi güvence altına alan bir R nedeni varsa, E 'nin *tam açıklaması* dediğim şey meydana gelmiş olacaktır. Belli bir R ve C açısından, E 'nin vukuuna ilişkin açıklanması yapılmamış hiçbir şey kalmayacaktır. Bu durumda "ne" ve "niçin" birleşerek, tündengelimli bir şekilde E 'nin meydana gelmesini icap ettireceklerdir. Fakat E 'nin tam sebebi yoksa (söz gelişi öyle etkenler olur ki bunlar E 'nin vuku bulmasını kolaylaştırır, ama zorunlu kılmazlar) veya sebebin yaptığı etkiyi güvence altına alan hiçbir neden bulunmuyorsa, bu durumda olsa olsa benim E 'nin kısmî açıklanması dediğim şey olacaktır. E 'nin meydana gelmesinde belli bir katkısı olan etken ya da nedenleri içeren herhangi bir açıklamaya ben "kısmî açıklama" adını veriyorum. E 'nin tam açıklanmasının olmadığı yerlerde, onun kısmî bir açıklamasını yapmak mümkündür. Buna karşılık, durum öyle olur ki, tam açıklama mevcut olsa bile, insanlar asla onu elde edecek bir konumda olmazlar. Ama yine de bir açıklama yapma yoluna giderler; yani 'ne'yi meydana getiren sebeplerin bazıları ile bunların etkili olmalarının nedenlerinden bazısını ifade edebilirler. Bu durumda da onlar bir açıklama elde etmiş olurlar; ama bu açıklama kısmî bir açıklama olacaktır.

Aynı şekilde, insanların, tam açıklamanın belli bazı yönlerine kesin gözyle bakmaları veya onlarla ilgilenmemeleri dolayısıyla kısmî bir açıklamaya gitmeleri de pekâlâ mümkündür. Jeolojik oluşum tarihiyle ilgilenen bir jeolog, mevcut bir oluşumu, onun evriminde birbiri ardından gelen aşamaların tarihî hikâyesini anlatarak açıklamak isteyebilir. Bu hikâyeyi anlatırken, aşamaların birbirini takibinden sorumlu olan fiziko-kimyasal yasaları hiç merak etmeyebilir; bunun nedeni basittir; çünkü o bunlarla ilgilenmemektedir. Bu yüzden, onun açıklaması kısmî bir açıklama olacaktır. Bazı olgu ve olayların (*phenomena*) açıklanmasına yönelik sorularımız karşısında bizi hangi cevapların tatmin edeceğini genellikle bağlam belirlemektedir. Faka tartışma bağlamlarında, mümkün olduğu durumlarda bile, tam açıklamanın verilmesine ihtiyaç durulmazken, bilimsel ve metafizik tartışma bağlamlarında, bir olayın tam bir açıklamasının bulunup bulunmaması ve bunun temel özelliğinin ne olduğu meselesi çoğu kez can alıcı bir öneme sahip olmaktadır.

Bilimsel Açıklama – Hempel'in Çözümlemesi

Açıklamalar, dayandıkları farklı türden sebep ve nedenlere göre farklı örüntülerde (*pattern*) karşımıza çıkar. Bilimde kullanılan türden açıklamalara ben "bilimsel açıklama" diyeceğim, Bilimsel açıklamanın mahiyetine ilişkin klasik izah, ki filozoflardan çoğunun buna hâlâ bağlı

kaldıklarından şüpheliyim, C. G. Hempel ve P. Oppenheim tarafından dikkatli bir şekilde ortaya konmuş ve bilahare Hempel tarafından savunulmuş olan açıklamadır. Hempelci açıklama tarzına göre, sebepler, “başlangıç şartları” (*initial conditions*) diye bilinen bir olaylar ve durumlar kümesi ya da demetidir, yani C ; öyle ki biz bunlardan birini keyfi bir biçimde “sebepler” olarak seçeriz.² “Niçin” bir doğal yasalar kümesidir; kısaca L . Normal durumda bunlar, “Tüm A ’lar şöyle şöyledir.” veya “Tüm A ’lar şöyle şöyle yapar.” formuna sahip evrensel veya başka bir ifade ile tümel genellemelerdir: Söz gelimi, “Nitrik asit içine konan her bakır şu şu ısı ve basınç şartlarında çözülür.” Eğer E tündengelimli bir şekilde C ve L ’yi takip ediyorsa, bu takdirde bunlar E ’yi açıklıyorlar dernektir. Biz belli bir patlamanın, belirli miktardaki barutun, belli ısı, basınç ve nemlilik şartlarında ateş almasıyla meydana gelmesini, bu şartlar altında ateşlenen barutun patlayacağı şeklindeki bir genellemeyle açıklıyoruz. Turnusol kâğıdından koparılmış belli bir parçanın aside batırıldığında kırmızıya dönmesini; aside batırılan turnusol kâğıdının her zaman kırmızıya döneceği genellemesiyle açıklıyoruz. Çok geniş bir tecrübeye dayanan (*sophisticated*) bilimsel açıklamalar çok sayıda yasa ya da geçmiş olaylar hakkındaki genelleme ve onlarla ilgili karmaşık açıklamalara başvurur; öyle ki izah edilen olay ya da durumun vuku bulması, bir bakıma bunların uzak bir tündengelimli sonucu olmaktadır. Güneş ve gezegenlerin düzenlerinin binlerce yıl önce de şimdi buldukları konumda olmaları Newton yasalarından çıkarılan bir sonuçtur ve onların o şekilde bulunmalarını bu yasalar açıklamaktadır.

Bilimsel açıklamanın bu normal örnek ya da örüntüsüne (*pattern*) Hempel “dedüktif-nomolojik açıklama” diyor veya kısaca $D-N$: Dedüktiftir; çünkü E , L ve C ’den mantiki yollarla elde ediliyor; ‘nomolojik’ tir (Grekçe *nomos*, yani ‘yasa’ dan); çünkü açıklamaya yasalar dâhil edilmektedir. Bir olaya ilişkin $D-N$ izah tam bir açıklamadır. Fakat bazen söz konusu yasa istatistiksel bir genelleme de olabilmektedir, yani n ’nin 100 ila 0 arasında olduğu durumlarda “ A ’ların % n ’inin B olduğu” iddia edilebiliyor. “Şu tür evliliklerde çocukların %90’ının mavi gözlü olması” (veya şu tür evliliklerde çocukların mavi gözlü olmasının 0,9 çıkması ihtimali) genetiğin bir yasası olabilir. (Buradaki ihtimalivet

² Basit bir açıklama için bkz. C. G. Hempel, *Philosophy of Natural Science* (Englewood Cliffs, 1966, Böl. 5. Yalnız tündengelimli-nomolojik açıklama ile ilgili özgün makale için, C. G. Hempel ve P. Oppenheim, “Studies in the Logic of Explanation,” *Philosophy of Science*, 1945, 15, 135-75.

istatistiksel bir ihtimaliyettir ki bu zamanla ortaya çıkacak bir husustur; burada ifade edilmek istenen şudur: bu tür çocuklardan yeteri kadar çok sayıda örnek alacak olursanız, bunları 0,9'u mavi gözlü olur).

L gibi bir yasa, C temel şartlarıyla birlikte, eğer E 'yi son derece muhtemel kılıyorsa, E 'yi açıklayacaktır. (Buradaki yüksek ihtimaliyet epistemik bir ihtimaliyettir, yani E 'nin vuku bulmasında delillerden ne kadarının belli bir varsayımı desteklediklerinin ölçüsüdür). Bu cümleden olarak, eğer bir a bireyi, sözü geçen evlilikten doğmuş birisi ise, zikredilen yasa ile birlikte bu, a 'nın mavi gözlü olmasını muhtemel kılacak ve bunu açıklamış olacaktır, diye inanıyor Hempel. Bu açıklama şekline tümevarımlı-istatistiksel (*inductive-statistical*) ya da kısaca *I-S* açıklama deniyor: Tümevarımlıdır, çünkü söz konusu yasalar istatistiksel yasalardır. Daha açık söylemek gerekirse, istatistiksel yasalara dayanan bir açıklama ancak kısmî bir açıklama olur; zira yasa ve temel şartlardan açıklanması gereken şeyi elde edemezsiniz. Burada, temel şartların niçin etkili olduğu hususunda hâlâ açıklanmamış bir şey kalmaktadır.

Bilim sadece belli bazı münferit olayları açıklamaz; o yasaları da açıklayabilir. Eğer, muhtemelen belirli C şartlarında, L_2 'nin işleme ya da iş görmesi L_1 'in bir sonucu ise, bu durumda L_1 (C ile birlikte) L_2 'nin işlemeini açıklıyor demektir. (Eğer sonuç tündengelimli ise, açıklama tam açıklama olacaktır; yok eğer L_1 , L_2 'nin çalışmasını sadece muhtemel kılıyorsa, açıklama kısmî bir açıklamadır.) Daha temel durumda olan yasalar, daha az temel olan yasaların çalışmalarını açıklar. Gazların oluşumuna ilişkin belli bir varsayım ile Newton'un hareket yasaları Van der Waals gaz yasasının çalışmasını açıklar. Aynı şekilde, önemsenmeyecek kadar gevşek bir ilişkinin bulunduğu yerlerde bile, genellikle bir yasalar kümesinin bir başkasını açıkladığı söylenmektedir. L (muhtemelen belli bir C ile birlikte) zayıf da olsa olayların L_2 tarafından tahmin edildiği şekilde olmasını intaç edebilir ve onu muhtemel kılabilir, yani son derece yaklaşık olarak. Bundan şöyle bir sonuç çıkmaktadır: L_2 alanındaki doğru doğa yasaları L_2 'den çok küçük bir farklılık gösterir; fakat öyle ki L_2 onlara fazlasıyla yaklaşır. Newton'un hareket yasalarının öyle sonuçları vardır ki, Kepler'in Güneş ve gezegenlerin uzaydaki belli dağılımları göz önünde bulundurulduğunda, gezegenlerin hareketine ilişkin yasaları buna son derece yaklaşmaktadır. Ben burada genel kurallara uyarak şöyle diyeceğim: Böyle durumlarda L_2 gerçeğe son derece yakın bir şekilde çalışmakta ve L_1 de L_2 'nin çalışmasını açıklamaktadır.

Hempel'in, bilimsel açıklamanın mahiyeti konusundaki yorumu son yıllarda ağır bir eleştiriye uğradı. Ben bu eleştirilere cevap verilebileceği kanısındayım; fakat bu cevap Hempel'in yorumunun ilk bakışta görüldüğünden daha az aydınlatıcı olması pahasına olacaktır. Birincisi, eğer söz konusu “yasalar” gerçekten doğa yasasıysa veya akıl yürütmeyle elde edilebilecek ifadelerse, dolayısıyla salt “gelip geçici” genellemeler değilse, ancak o zaman Hempelci açıklamayı açıklama sayabiliriz eleştirisi vardır. “Tüm kuzgunlar siyahtır.” ve “Bu bir kuzgundur.” şeklinde bir genelleştirmeye gidilerek varılan bir sonuç çıkarma; genelleştirme, kuzgun olmakla siyah olmak arasında bir çeşit nedensel bağ olduğu iddiası olmadıkça, “Bu da siyahtır.” sonucunu açıklamış olmayacaktır. Yani o kuzgunların fiziksel (veya doğal) zorunlulukla siyah olmaları gerektiğini açıklamayacaktır. Bizzat Hempel, her doğru tümel genelleştirmenin yasa sayılamayacağına işaret ediyorsa da, birincisinde bulunan fiziksel zorunluluğa dayanarak, yasalarla “arızî olarak yapılmış” doğru genellemeler arasında bir ayırım yapması onun ayırım yapma şekli değildir. Bununla birlikte, o, yasaların mukabil-fiilî şartlara sebebiyet vereceğini kabul eder; yani gerçekte olmadığı halde o şartlarda ne olacağını söyler size. Buna göre, bakırın nitrik asitte her saman çözüleceği bir yasa ise, bu takdirde nitrik aside batırılan sadece fiilî örneklerin tümü çözülmez; fakat eğer bakır nitrik asit içinde olmadığı halde dün nitrik aside bırakılmış olsaydı o da çözülecekti demektir. Şüphesiz böyle bir çıkarım, eğer bakır olmakla nitrik asitte çözülmek arasında bir çeşit zorunlu bağ varsa, ancak o takdirde doğruluk kazanır.³ (Şu hususa dikkat etmek gerekir ki Hempel için “yasa” kavramı çok sayıda bilim adamı için olduğundan daha geniş bir şey ifade etmektedir. Hempel için, rastlantısal olmayan herhangi bir genelleştirme -bizim ifademizle fiziksel yönden sorunlu bir bağlantıyı kabul eden herhangi bir doğru genelleştirme- bir yasadır; oysa çok sayıda bilim adamı için bütün genelleştirmelerin sadece en geniş çaplısı “yasa” unvanını almaya layıktır.)

³ Hempel bu ayrımı, yasaların kabul edilmiş teoriye dayanan doğru genellemeler olmalarına istinaden yapar. Fakat bu doyurucu görünmemektedir; zira bazı yasalar asla keşfedilemez; dolayısıyla, hiçbir zaman kabul edilmiş bir teorinin parçası olamazlar. Tabiat yasaları ile Hempelci çizgideki öteki doğru genellemeler arasındaki farka ilişkin genel bir eleştiri için, bkz. F. I. Dratske, “Laws of Nature,” *Philosophy of Science*, 1977, 44, 248-68.

Aynı şekilde, şunu da ilave etmek durumundayız: A 'ların $\%n$ 'i B 'dir istatistiksel genellemesi, A olmakla B olmak arasında kozal bir bağlantı bulunduğunu iddia etmedikçe, belli bir A 'nın B olduğunu açıklamış olmaz. A olmanın B olmayı fiziksel olarak icap ettiren veya muhtemel kılan etkenler arasında olması, fiziksel zorunluluğu ya da fiziksel ihtimaliyeti kabul eden daha temel durumdaki doğal yasalardan elde edilebilirse böyle bir şey de söz konusu olur. Böylece, John'un suçlu bir çocuk olması, onun, geri kalmış bir bölgede yaşayan parçalanmış bir ailenin çocuğu olması ve eğitim görmemiş bölgelerdeki parçalanmış aile çocuklarının, aşağıda belirtilen şartlarda, $\%80$ 'inin çocuk suçlu olmalarıyla açıklanmış olacaktır. İnsan davranışlarının nasıl genler ve çevre tarafından belirlendiğini ve geri kalmış bölgelerde yaşayan parçalanmış ailelere mensup çocukların yüzde sekseninin bu tür genetik ve daha başka özelliklere sahip olduğunu, öyle ki bunların geri kalmış bölgedeki dağılmış bir aileden gelirken bilinen özelliklere eklendiğini, tüm bunların bir araya gelmesinin fiziksel olarak çocukların suçlu çocuk olmalarını icap ettirdiğini gösteren temel bir yasa olması gerekir. Ancak, fiziksel bağlantı fiziksel zorunluluk değil, fiziksel ihtimaliyet meselesi de olabilir. Fiziksel ihtimaliyet ya da olasılıkla, ben tabiattaki belli bir "olabilirliği" veya eğilimi kastediyorum. Eğer tabiat deterministik ise, tabiattaki ihtimaliyetler de ancak 1 (fiziksel zorunluluk) veya 0 (fizikî imkânsızlık) ihtimaliyetleri olacaktır. Fakat eğer tabiatta belli bir yere kadar indeterminizm varsa, bu takdirde 1 ile 0 arasında fizikî ihtimaliyetler bulunacak demektir.⁴ İstatistiksel genellemelerin bunlarla bir ilgisi varsa, o zaman onlara "istatistiksel yasalar" diyebiliriz; sözgelimi çok sayıda kuantum kuramı yorumcusu⁵ Kuantum Kuramı'nın temel

⁴ Böylece ben, bir olayın fizikî ihtimaliyetini (ki bu, olayın meydana gelmesinin nedensel olarak belirlenmesinin uzanabileceği sınır demektir), onun epistemik ihtimaliyetinden (bu ise, delilin, olayın vukuunu nereye kadar muhtemel kılacağı hususudur) ve belli bir çeşit olayın istatistiksel ihtimaliyetinden (bu da, o tür olayların uzun vadedeki nispetidir) ayırıyorum. Bu ayırımın ayrıntılı bir izahı için, bkz. benim *An Introduction to Confirmation Theory*, 1 ve 2. Bölümler. Bu kitapta, ihtimaliyet konusunda söyleyeceklerimin çoğu epistemik ihtimâliyetle ilgilidir.

⁵ Kuantum kuramına ilişkin yasaların temel yasalar olup olmadıkları hususu felsefî ve bilimsel bir tartışma konusudur; muhtemelen öyle çok daha köklü bazı deterministik yasalar olabilir ki bunlar kuantum kuranının bildirdiği istatistiksel düzenlilikleri izah eder. Burada kuantum kuramı ile ilgili formüllerden şu tür sonuçlar çıkmaktadır: Belli bir radyum atomunun 5,600 yılda çözülmesi konusunda $\frac{1}{2}$ gibi bir ihtimal vardır; fakat atomun ne zaman çözüleceğini tahmin etmemizi mümkün kılacak kesin hiçbir şey çıkmamaktadır. Eğer kuantum teorisi konusundaki yasalar temel tabii yasalarsa, bu ihtimaliyet fiziksel bir ihtimaliyettir ve tabiatın herhangi bir C-14 atomunun 5, 600 yılda çözülmesi lehinde $\frac{1}{2}$ 'lik bir temayülü olacaktır; bundan sonraki anda çözülecek belli bir atomun aleyhine

formülünün bu tür yasalar olduğunu iddia etmektedir.

Sonraki durumda, “ A ’ların $\%n$ ’i B ’dir” “Bu bir A ’dır” ile birlikte, eğer bir şeyin A olması, fizikî olarak o şeyin B olmasını daha muhtemel kılıyorsa, (kısmen) “Bu bir B ’dir”i açıklamış olacaktır. Eğer “ A ’ların $\%n$ ’i B ’dir”in, A ’nın B olmasını izah etmesi durumu varsa, A olmakla B olmak arasında şu veya bu şekilde fiziksel bir bağlantının bulunması icap eder; dolayısıyla sonraki durumu A ’nın B olmasının bir açıklaması olarak öne süren bir kimse, ister istemez, böyle bir bağlantının bulunduğunu iddia ediyor demektir.⁶ Buna karşılık, John’un muhafazakârlara oy vermesi, onun adının telefon rehberinin 591’inci sayfasında yer alması ve o sayfada yazılı olanların yüzde yetmişinin muhafazakârlara oy vermiş olması olgusuyla açıklanamaz. Zira sonraki genelleme sadece işlerin nasıl rast geldiğini ifade etmektedir. Bu durumu, o sayfada bulunmanın insanları muhafazakârlara oy verme yönünde zorladığını ifade ettiği şeklinde anlamamak gerekir.

Hempel hakkındaki ikinci eleştiri ise şudur: Yasaların, fiziksel zorunluluğun (ya da olasılığın) ifadesi olmaları gerektiğini kabul etsek bile, Hempelci model, sebebi sonuçla (etki) olduğu kadar, sonucu sebeple izah etmemize de kapı açmaktadır; yani sebep-sonuç ilişkisinin yönünü seçmemektedir. L öyle bir yasa olmaktadır ki bizim E ’yi L ve C ’den elde etmemize müsaade etmektedir. Öyle ki bu sonucusu da iki durumdan oluşmakta, buradan da, aynı şekilde C_1 ’i L , E ve C_2 ’den çıkarmamız mümkün olmaktadır. Ama nedensellik sadece tek yönlü olur. Eğer C

güçlü bir şekilde etkide bulunacaktır. Kuantum kuramı ile ilgili yasalar olgu ve olayların çok küçük bir bölümü ile ilgilidir; ama bunlar büyük çaplı olayları ilgilendiren sonuçlara sahiptir ki bu büyük çaplı olaylar da eninde sonunda küçük çaplı olayların bir toplamıdır. Genelde her ne kadar istisnası olsa da, temel şartlara ilişkin belirli akla uygun faraziyeler şu sonuçlara sahiptir: İnsanoğlunun tanıyabileceği türden art arda gelişler 1 ya da 0’a yakın ihtimallere sahip olacaktır. Yani tuğlalar, gezegenler ve kaplıcalar gibi büyük çaplı nesnelere ilgili yasalar gerçekte deterministiktir.

⁶ A. W. Collins, “The Use of Statistics in Explanation,” *British Journal for the Philosophy of Science*, 1966, 17,127-40. Makalede önemle, açıklamada işlev gören istatistiksel önermelerin “mümkün istatistiksel kozal değerlendirilmeler” (*potential statistical causal assessment*) olarak alınmaları gerektiği hususuna işaret etmektedir. Bunların zikrettiği etkenlerin, sonucun gerçekleşip gerçekleşmemesine etkide bulunan etkenler olmaları gerekir; bundan çıkan, bunların, ister istemez, Salmon’un “istatistiksel” faktörler dediği şeyler olmalarıdır. Bkz. W. C. Salmon (ed.), *Statistical explanation and statistical relevance* (Pittsburgh, 1971.)

tamamen veya kısmen E 'den nedensel olarak sorumlu ise, E tamamen veya kısmen, C 'den nedensel olarak sorumlu olamaz. Çok tartışılmış bir örneği ele alalım:⁷ Işık yasalarından (E), yani belli bir bayrak direğinin yer (C_2) ve yüksekliğinden (C_1) bir gölgenin uzunluğunu (E) bulabiliriz. Yine de, sezgisel olarak, bayrak direğinin yüksekliği kısmen gölgenin uzunluğunu izah etmekte, ama tersi olmamaktadır. Hempel'in yaptığı gibi, temel şartların sonuçtan önce veya onunla birlikte olması gerektiğini varsayarak, problemi geniş bir şekilde ele alabiliriz. Fakat bu tam bir çözüm olmayacaktır: çünkü bu iki olayın aynı anda vaki olduğu durumlarda sebeple sonucun arasını ayırmamıza izin vermeyecek, dolayısıyla her birinin vukuunu, öteki olayı da ihtiva eden bir yasa ve "temel şartlar"dan elde etmemiz mümkün olacaktır. Bu duruma cevap vermek için açıkça söylenecek şey şudur: Yasa sadece belli bazı olayların fiziksel zorunluluğa bağlı olduğunu ifade etmekle kalmayıp, buna "nedenselliğin" yönünü de dâhil etmelidir; yani hangi olayların fiziksel olarak başka hangi olayları gerektirdiğini dile getirmelidir. (Mâdem ki olaylar sebeplerinden önce meydana gelemez, öyleyse temel şartların sonuçtan önce veya onunla aynı anda olması gerektiğini ilave etmek bir fazlalık olacaktır).

Bu iki eleştiri ışığında değişikliğe uğramış olan Hempelci açıklamanın tanımı şu şekilde yapılmaktadır. Eğer bazı durumlar (*state of affairs*) veya bir C olayı, bir L tabiat yasası ile birlikte C fiziksel olarak E 'yi gerektirmesini (veya fiziksel olarak onu muhtemel kılmasını) intaç ediyorsa bu durum ya da E olayı açıklanmış demektir. Doğa yasaları, belli bazı durum ve olayların fiziki olarak başka bazı olayları gerektirdiğini veya muhtemel kıldığını ifade eder.⁸ Güneş, bayrak direği ve buna benzer şeylerin durumu ve ışık yasaları gölgenin vuku bulmasını gerektirmektedir; dolayısıyla bunlar onun meydana gelmesini açıklar. Fakat ışık yasalarında, gölgelerin herhangi bir şeyi gerektirmesi diye bir ifade bulunmamaktadır; dolayısıyla gölge hiçbir şeyi açıklamaz. Aynı şekilde, eğer L_1 ve C , L_2 'nin (her halükarda büyük bir doğrulukla) çalışmasını fiziksel olarak gerektiriyorsa L_1 , C şartlarında L_2 'nin çalışmasını açıklıyor demektir.

Açık konuşmak gerekirse, Hempel'in yorumu, bu değiştirilmiş şekli içinde de, ilk bakışta görüldüğünden daha az heyecan vericidir. Zira

⁷ İlk kez öne sürüldüğü yer: S. Bromberger, "Why-Questions," R. C. Colodny (ed.), *Mind and Cosmos*, (Pittsburgh, 1966).

⁸ Tabiat yasaları bıkındaki bu yorum Bölüm 12'de biraz daha değişikliğe uğrayacaktır.

açıklama, meydana getirme ya da “sebepl olma” kavramını hâlâ (‘fiziksel olarak meydana getirme’ ve ‘fiziksel olarak muhtemel kılmanın kesin formunda’) tutmaktadır; onu bütünüyle farklı terimler içinde tahlile tabi tutmamaktadır. Çok sayıda filozof, Hume’u⁹ takip ederek, “C, E’ye sebep olmaktadır.” ifadesini C gibi olayları gerçekte E gibi olayların takip ettiği şeklinde tahlil etmek istemişlerdir. Ve çözümlemede görülen fiziki zorunluluk kavramı gibi bir kavramı kullanmamışlardır (böylece onlar tabiat kanunlarını neyin vuku bulması gerektiği şeklinde değil de, sadece neyin vuku bulduğu konusundaki ifadeler olarak değerlendirmek istemişlerdir). Böyle bir tahlil tarzında bazı güçlükler olduğunu gerçekten görmüş bulunuyoruz. Bu güçlüklerin aşılması mümkündür ve benim değiştirilmiş Hempelci tahlilim “meydana getirme” kavramını büsbütün farklı terimlerle çözümleme imkânına mani olmamaktadır. Fakat kendi payıma, filozofların bu tür herhangi bir yararlı çözümleme getirebilecekleri konusunda da son derece karamsarım. Eğer bu kavram, bizim kavramsal tasavvurumuz için büyük bir önem arz ediyorsa, bunun çok farklı terimlerle işe yarar bir tahlilinin elde edilemeyeceği şaşırtıcı gelmeyecektir.

Daha ilk bakışta bu bilimsel kalıba uymaz görünen açıklamanın, gerçekte son derece kolay bir şekilde uydurulacağı iddiası Hempel’indir. Nitekim bu bilimsel açıklama kalıbını sadece belli bir bilgi birikimini gerektiren bilimsel çalışmalar yaparken değil, olaylarla ilgili birçok günöbirlik açıklamalarımızda da kullanıyoruz. Peynirin küflenmesini, iki hafta süreyle sıcak bir yerde bırakılması ve eğer sıcak bir yerde ise peynirin hemen her zaman iki hafta içinde küf bağlayacağı, genellemesiyle açıklıyoruz. Bu açıklama tarzında, C temel şartlarının, sadece, daha önce ‘dünyanın fiili özellikleri’ dediğim şeyleri ihtiva etmesi önemlidir. Eğer C şartları arasına peynirin sadece sıcak bir yerde bırakılması değil de, aynı şekilde onun çürüten bir şey olduğunu, bununla da “iki hafta sıcak bir yerde bırakılacak olursa, büyük bir ihtimalle küf tutmasının” kastedildiğini dâhil etmiş olsaydık, sonucu çıkarmak için hiç de genellemeye gitmek durumunda kalmazdık.

Yine, belli bir fenomeni, sık sık, bir olay tarafından değil de bir nesne tarafından meydana getirildiği şeklinde açıklıyoruz. Pencere camının kırılmasına, bir tuğla parçasının sebep olduğunu söyleyebiliyoruz; fakat “burada söylemek istediğimiz” diye ısrar ediyor haklı olarak,

⁹ D. Hume, *An enquiry Concerning Human Understanding*, (Birinci basım, 1748), kıs. 7.

“kırılmaya tuğlayı da ihtiva eden belli bir olayın sebep olmasıdır;” yani onun hızlı hareket etmesi. Fakat her ne kadar çok sayıda sıradan açıklama Hempelci bilimsel şemaya dayanarak, inanılması güç bir şekilde tahlil edilmese de, aynı şekilde biz, olayın her günkü sıradan açıklamasında, “kişisel açıklama” dediğim açıklama kalıbını da kullanıyoruz ve öyle görünüyor ki bu, mahiyet bakımından, bilimsel açıklamadan çok farklı olmaktadır. Kişisel açıklamanın yapısını biraz ayrıntılı bir şekilde anlatacağım; arkasından da bunun niçin Hempelci biçime sokulamayacağını gösteremeye çalışacağım.

Kişisel Açıklama

Kişisel açıklamada bir E olayının vukuu, akıllı bir P faili tarafından, kasıtlı olarak bazı eylemlerde bulunmak suretiyle meydana getirildiği şeklinde izah edilir. Bu açıklama tarzının, bizim ağırlıklı olarak üzerinde duracağımız temel örneğini P 'nin E 'yi kasten meydana getirmesi, yani E 'yi bilerek-isteyerek var etmesi oluşturur. Öteki şeklinde ise P , E 'yi maksatsız bir şekilde, yani kasten yaptığı başka bir şeyin sonucu olarak meydana getirir; buna daha sonra kısaca temas edeceğiz. Konumuz olan asıl olayda ise E , P 'nin bazı eylemlerle onun vuku bulmasını istediği için vuku bulur. Bir failin, olayın vukuu için vasıta kıldığı şeye, failin eylemindeki J maksadı/niyeti denebilir; sözgelimi E 'nin vuku bulması. Bu durumda E , P 'nin J maksadını taşımasıyla açıklanmaktadır. E elimin hareketi; P kendim; J de benim E 'nin gerçekleşmesi niyetim olmaktadır. O halde E , onu meydana getirmeye yönelik kasıtlı bir eylemin sonucu/etkisi dediğim şeydir.¹⁰ Anılan örnekte A benim ellerimi hareket ettirmemdir. Bununla birlikte E , P 'nin J maksadına sahip olmasıyla olsa olsa ancak kısmen açıklanabilir. Zira bir kimse, belli bir niyete ve maksada sahip olmakla birlikte, o niyetini gerçekleştiremeyebilir. Kolumu kaldırmak istememe rağmen, birisinin onu aşağıya çekmesi yüzünden kaldıramayabilirim; sonuçta yaptığım tek iş, elimi kaldırma gayreti olarak kalır. Eğer E , P ve J 'den kaynaklanıyorsa, tam açıklama P 'nin maksadının niçin ve nasıl olup da etkisini gösterdiğini bize söylemek durumundadır.

¹⁰ Buna göre, bir eylemin etkisinin ortaya çıkması eylemin ifasının gerektirdiği bir şey olmaktadır. Bir eylemin sonucunu (*result*) neticesinden (*consequene*) ayırmak gerekir. Bir eylemin neticesi demek, eylemin ifasıyla meydana gelen, ama bu ifanın zorunlu olarak gerekli kılmadığı bir şey demektir. Bu ayırım, Von Wright'a aittir. Bkz. G. H. Von Wright, *Norm and Action*. (London, 1963), ss . 39.

Bu durum bizi, maksatlı eylemlerde söz konusu olan, asıl eylemlerle dolaylı eylemler arasındaki o çok önemli ayırımı¹¹ götürmektedir. Kabataslak söyleyecek olursak, asıl eylem, failin başka bir şey vasıtasıyla değil de, doğrudan doğruya gerçekleştirdiği bir şeydir. Dolaylı eylem (*mediated action*) ise, asıl eyleme dâhil olmayan, failin başka bir şey yapmak suretiyle gerçekleştirdiği bir eylemdir. Ellerimi oynatarak işaret veririm. Tekme atarak kapıyı kırarım. Birincisi dolaylı bir evlendire: sonraki ise temel eylemdir. İmdi, E 'yi meydana getirmek bir temel eylemse, P 'nin maksadının nasıl olup da etkisini gösterdiği sorusuna vereceğimiz cevap, sadece, E 'yi meydana getirmenin P 'nin o an sahip olduğu güç ve yetenekler arasında olduğu, yani P 'nin istediği zaman yapabileceği temel eylemler arasında bulunduğu şeklinde olacaktır. Kollarımızı, bacaklarımızı, dudaklarımızı, gözlerimizi, kirpiklerimizi vs. hareket ettirmek çoğumuz için çok defa temel güçler arasındadır.

P failini, bu failin E 'nin vukuuna yönelik J maksadını ve E 'yi meydana getirme yeteneğini ihtiva eden X temel gücünü zikrettiğimiz zaman E bütünüyle açıklanmış olacaktır; zira bu üçü bir araya gelince, E vuku bulmaz diye bir şey olamaz. Tabii, kimi zaman böyle durumlarda E 'nin niçin vuku bulduğu o kadar açıktır ki açıklama ihtiyacı hissetmeyiz; fakat ne olursa olsun, açıklama iyi bir şeydir. Bir kimse yürürken, o bacaklarını hareket ettirdiği için (yani, öyle yapmayı isteyerek onları harekete geçirdiği için) onların hareket ettikleri şeklinde bir yorum yapma kaygısı taşımamız; fakat bu yine de doğrudur. Bununla birlikte, bazen bu çeşit bir açıklama hiç de açık olmaz; zaman zaman bir kimsenin kulaklarını oynatmasının veya kalbinin atışlarını durdurup yeniden başlatmasının izahı o kimsenin bunları bilerek ve isteyerek yaptığı şeklinde olabilir.

Eğer E 'nin meydana getirilişi dolaylı bir eylemse, P 'nin niyetinin nasıl etkili olduğu sorusuna verilecek cevap daha karmaşık bir hal alacaktır. Diyelim ki E , P 'nin belli bir temel eylemi olan A^I 'in maksatlı neticesi olmaktadır, yani P 'nin, bazı S durumlarını meydana getirmeyi ihtiva eden belli bir temel A eylemini yapmak suretiyle vuku bulmasını istediği bir netice. P , A^I 'in vukuuna bağlı olarak (*as a consequence*) E vuku bulur şeklinde bir niyet taşımaktadır (böylece J , kendi içinde S 'nin vuku bulması niyetini barındırmış olmaktadır). P 'nin niyetinin etkisini nasıl gösterdiğinin açıklanması ise şöyle olmaktadır: S 'yi meydana getirmek

¹¹ İlk kez A. C. Danto tarafından ortaya atılmıştır. Bkz. onun "Basic Actions," *American Philosophical Quarterly*, 1965, 2, 141-8.

P 'nin X temel güçleri arasındadır, öyle ki S 'nin meydana getirilmesi, müteakiben E 'nin vukuuna da sebep olmaktadır. Sonuncunun genellikle bilimsel bir açıklaması bulunmaktadır. S , L tabiat yasalarına uygun olarak E 'ye sebep olabilmektedir; çünkü P şartlarında S 'nin peşinden E 'nin gelmesi L 'nin bir neticesidir. Böyle olunca da, P , J , X , D ve L , E 'nin vukuunu bütünüyle açıklamış olmaktadır. E , belli bir J maksadına sahip olan P tarafınsan meydana getirilir ki bu durum, onun X temel güçlerinin bir neticesi olarak D şartlarında bir takım S durumlarını meydana getirir; bu da sonunda L tabiat yasalarının güvence altına alacağı E 'yi meydana getirecektir. Buna göre, kapının yere yıkılmasının tam açıklaması şu şekilde olmaktadır: Ben kendi gücümü kullanmak suretiyle, kapıyı yere devirmeyi kastederek ayağımı hızlı bir şekilde kapıya indiriyorum. Bu eylemin sonucunda kapı menteşelerden sökülüp yıkılıyor; öyle ki, kapının kütlesi ile ayağımın kütlesi ve hızı mekanik yasalara bağlı bir şey olduğundan, ayağımın kapıya çarpmasını kapının yere yıkılması takip ediyor. Yukarıdaki tahlillerde “netice” (*consequence*) sözcüğünü geniş bir anlamda kullandım. A^1 vuku bulmadığı zaman eğer E de vuku bulmuyorsa, E , A^1 'in neticesi demektir. Bu belki de, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, A^1 'in sonucu olan S 'nin E 'ye sebep olmasından dolayıdır. Hatta belki de, A^1 'in yapılmasının mevcut D şartlarında E 'nin meydana gelmesine yol açması yüzündendir. Nitekim motorlu taşıtlar ve bankacılıkla ilgili mevcut geleneklere göre, benim belli bir yere adımı yazmamın, çekin üstündeki imzanın benim olduğu şeklinde bir neticesi olduğu gibi, kolumu arabanın penceresinden dışarı çıkarmamın da sola dönüşü gösteren bir işaret verildiği şeklinde bir neticesi olmaktadır.

Buna göre, özetleyecek olursak, kişisel açıklamanın asıl örneğinde, bir E fenomenini, akıllı bir P faili tarafından kasıtlı bir şekilde meydana getirilmiş bir olay olarak izah ediyoruz. Eğer E 'nin meydana getirilmesi temel bir A eylemi ise, ilave olarak, P 'nin E 'nin vukuuna yönelik J maksadını zikretmek ve E 'yi meydana getirmenin P 'nin istediği zaman gerçekleştirebileceği şeyler arasında olduğunu da ifade etmek durumundayız; yani P 'nin X temel güçleri arasında olduğunu. P , J ve X , E 'nin tam bir açıklamasını sağlamaktadır. Şüphesiz, daha da ileri gidebilir ve P 'nin nasıl J maksadına sahip olduğunu da izah edebiliriz. (Söz gelişi, asıl eylemi yapmaktan maksadının ne olduğunu, ellerini oynatmakla neyi elde etmeye çalıştığını ifade etmek suretiyle); veya hatta P 'nin o güçlere nasıl sahip olduğunu da izah edebiliriz (söz gelişi P 'nin bu güçlere sahip olması için hangi sinir ve kasların faal durumda olmasına ihtiyaç duyduğunu ifade ederek). Fakat J ve X , E 'yi açıklamak için yeterlidir; J ve

X 'e nasıl sahip olunduğunu açıklamamız mümkün olsun veya olmasın, durum değişmez. Eğer P 'nin meydana getirilmesi dolaylı bir eylemse, işler daha da karmaşık demektir. E 'yi A' temel eyleminin bir neticesi olarak meydana getirmek için P ile onun J niyetini zikrederiz; A'' 'in ifasının P 'nin temel güçleri arasında olduğunu açıkladıktan sonra da A'' 'in ifasının netice olarak nasıl E 'ye sahip olduğunu açıklarız. Yine burada zikredilen etkenlerin vukuu ve çalışmalarını daha ayrıntılı bir şekilde anlatmak da mümkündür; fakat bizim için bunların tam bir açıklamasını yapmaya gerek yoktur. Sadece söz konusu temel eylem bulunuyorsa, P faili meydana gelen işin sebebi demektir; onun niyeti ve gücü sebebin etkili olmasına yeterli bir dayanak teşkil eder. Eylemin dolaylı bir eylem olduğu yerlerde, daha başka etkenler de ilave edilir. 36. sayfadaki şeklin üstündeki iki çizgi temel eylemler adına ve bir L doğa yasasının bunu, S 'nin E 'ye sahip olması şeklinde meydana getirdiği durumlardaki dolaylı eylemler adına bu sonuçları özetlemektedir. Bunların çalışması için gerekli sebep ve şartlar (“ne”) okların solunda; nedenler (“niçin”) okların üstünde; etkiler ise okların sağında gösterilmiştir.

Daha önce de ifade ettiğim gibi, başka bir kişisel açıklama şekli daha bulunmaktadır. Burada E 'nin vukuunu, akıllı bir P faili tarafından, kasten başka bir şey yapmak suretiyle, maksatsız bir şekilde meydana getirildiği şeklinde izah ediyoruz; yani burada E , kasıtlı bir eylemin kasıtsız bir neticesidir. Kısaca dikkat çekmeye çalıştığım bu açıklama tarzının çeşitli şekilleri bulunmaktadır. En alışılmış olanı, E 'nin, bilimsel yasalara dayanarak meydana getirilmiş kasıtlı bir eylemin S sonucunun sebep olduğu bir etki olmasıdır (yani, burada S 'nin nasıl olup da E 'ye sebep olduğunun açıklamasını yapmak mümkün olmaktadır). Mesela, kalkarken kasıtsız bir şekilde bir su bardağını devirebilirim. Burada bardağın devrilmesine belli bir kalkış durumum sebep olmuştur ki bu kalkışım tarafımdan kasten meydana getirilmiş bir durumdur, niyetim bardağı devirmek değildi; fakat belli şartlarda (bardağın durduğu yer vs.) benim kalkış tarzım, L mekanik yasaları sayesinde bardağın devrilmesine sebep olmuştur. Doğrusu, maksatsız eylemlerin başka özellikleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri, maksatlı eylemin ifasının mevcut örf ve âdetten dolayı belli bir eyleme dönüştüğü yerlerde ortaya çıkar. Bir basılı kâğıda, okumadan, kasten imza atarak, zayıf da olsa bu münasebetle, kasıtsız bir şekilde birçok hakları resmen başkasına devretmiş olabilirim. Bunun başka bir ilgi çekici şekline ise, E etkisine belli bir eylemin sonucunun sebep olduğu yerde değil de, sadece eylemin ifasının sebep olduğu yerde rastlanır. Kasıtlı olarak kalkmamla şöyle bir şey meydana

getirebilirim: bacağımy yöneten sınırlardan elektro-kimyasal bir akım geçer ve bacak kaslarım çeşitli şekillerde kasılır ve genleşir. Bununla birlikte, bu tür şeyler benim maksatlı olarak kalkma eylemimin neticesidir; zira bunlar benim eylemimin başlamasından sonra vuku bulmuş, ama onun sonuncunun ortaya çıkmaya başlamasından sonra vuku bulmamıştır.¹² Bir failin kasıtlı davranışıyla meydana getirilen bir etkinin bu tâlî (ikinci dereceden) şekillerini zikrettikten sonra, artık (bu durumu açıkça ifade ettiğim yerler müstesna) kendimi etkinin kasıtlı bir şekilde meydana getirildiği asıl şekle hasredebilirim.¹³

Bilimsel Açıklamaya Dayanarak Tahlil Edilemeyen Kişisel Açıklama

Görüldüğü üzere, bir eylemin sonucu olarak ortaya çıkan bir olayın tam bir açıklamasının karmaşık bir yapısı (*pattern*) vardır; öyle ki insan belli bir olayın meydana gelişini açıklarken, açıklamaya bunun tek tek tüm unsurlarını dâhil etmek açıkça mümkün olmayabiliyor. Fakat bazı unsurlara yer verilmediğinde açıklamamız yetersiz kalmaktadır; zira iş başında olan açıkça bir başka etken (*factor*) daha vardır ki *E*'nin vuku bulmasını sağlayan da budur. Şimdi üstünkörü bakıldığında, kişisel açıklama bilimsel açıklamadan çok farklı görünüyor. Bilimsel açıklamada, gördüğümüz gibi, biz bir *E* olayını geçmiş (veya mevcut) olaylar ya da *C* durumları ve *L* doğa yasalarıyla açıklıyoruz. Kişisel açıklamada ise *E*'yi (bir olay ya da durum tarafından değil de), geleceğe yönelik maksatlarını gerçekleştirmek için bir *P* faili tarafından meydana getirildiği şeklinde izah ediyoruz. Ancak, bu açık farklılığa rağmen, bazı filozoflarca ve daha geniş boyutlarıyla Donald Davidson¹⁴ tarafından, gerçek kişisel açıklamanın

¹² Bazı filozoflar, bunların tüm kalkma eylemlerinin bir parçası olan önceki bir eylemin sonuçları olduğunu söyleyebiliyorlar; yani kalkmaya “hazırlanmam,” “gayret etmem” veya “niyetlenmem” gibi; fakat bu kelimelerden her biri yanlış yöne sevk eden anlamlar taşıyabilmektedir. Bu tür iddiaların doğruluğundan önce, onların yanlış anlamaya yol açacak bu tür tazammunlardan temizlenmeleri gerekir. Sözgelimi, denebilir ki eğer ben kalkmaya “yeltenirsem” bunun şu tür uzantıları olacaktır: kalkmak için çabaya ihtiyaç vardır veya kalkmayı başaramadım veya durum bu iki şıktan hiçbirini değildir.

¹³ Maksatlı ve maksatsız eylemlerin farklı unsurları ve çeşitleri konusunda bir bakıma benim bu çalışmamı andıran daha uzun ve dikkatli bir tahlil için, bkz. R. H. Chisholm, “On the Logic of Intentional Action,” *Agent, Action and Reason*, (ed) R. Binkley (Oxford, 1971).

¹⁴ D. Davidson, “Action, Reasons and Causes,” *Journal of Philosophy*, 1963, 60, 685-700.

bilimsel kalıba uyduğu ileri sürülmüştür. Ben kendi terminolojimle ifade edecek olursam, Davidson'unkine benzer bir görüşün söylemek istediği şudur:

Her şeyden önce, diyelim ki E temel bir eylemin sonucudur. Bu durumda P 'nin E 'yi kasıtlı olarak meydana getirdiğini söylemek, onu kesinlikle, P 'nin bir durumunun veya P 'yi içine alan bir olayın, yani P 'nin E 'nin vuku bulmasına yönelik J niyetinin meydana getirdiğini söylemektir.

$$J \text{ ve } X \\ P \longrightarrow E$$

E temel bir eylemin sonucu olduğunda
olduğunda E 'nin kişisel açıklamasına ilişkin ana durumun ilişkin ana durumun yapısı

$$J \quad L \\ Y \longrightarrow S \\ Z$$

Yukarıdakinin "bilimsel" kalıp içinde kalıp içinde tahilli.

$$J \text{ ve } X \quad L \\ P \longrightarrow S \longrightarrow E$$

E dolaylı bir eylemin sonucu
 E 'nin kişisel açıklamasına yapısı.(Tek şema.)

$$J \quad L_1 \quad L_2 \\ Y \longrightarrow S \longrightarrow E \\ Z$$

Yukarıdakinin "bilimsel" tahlili.

P 'nin E 'yi meydana getirme gücüne sahip olduğunu söylemek, tam olarak şunu söylemektir: P 'nin Y bedensel konumu (beyin durumları, kas durumları vs.) Z çevre şartları (P 'nin kolunu kimsenin tutmamış olması vs.) ve L psiko-fizyolojik yasalar öyle bir şeydir ki J gibi bir kasıt ve niyetin ardından kastedilen E olayı gelmektedir. Sonra da, farz edelim ki E dolaylı bir eylemin sonucudur. Bu durumda onu P 'nin meydana getirdiğini söylemek, P 'nin bir durumunun veya P 'yi içinde barındıran bir olayın, yani P 'nin mevcut Y ve Z bedensel ve çevre şartları altındaki J maksadının (L_1 psiko-fizyolojik yasalarla uygunluk içinde) S temel eyleminin sonucunu meydana getirdiğini söylemektir ki E de bunun bir

neticesi olmaktadır. Görüldüğü gibi, öyle yollar bulunmaktadır ki böyle durumlarda *S* netice olarak *E*'ye sahip olabilmektedir. Bu yollardan biri, *S*'nin normal bilimsel nedensellik kalıbıyla uygunluk içinde *P*'yi meydana getirmesidir; yani belli bir tabiat yasası sayesinde. Şemada anlatılmak istenen budur. *S*'nin netice olarak *E*'yi intaç ettiği öteki yol ya da şekillerin de, kolayca bilimsel açıklama kalıbına uyacağı öne sürülmektedir. Böylece bu indirgeyici görüşe göre, kişisel açıklama esasında gerçekten bilimsel açıklama olmaktadır. Olayların iki çeşit değil, sadece bir tek açıklaması oluyor. Eylemlerle ortaya konan olaylar gerçekten sebepleri arasında maksatları da ihtiva eden olaylardır. Kişisel açıklamanın bilimsel açıklamayla yapılan bu tür indirgemeci tahlilini savunanlar, bazen benim “maksatlar” olarak adlandırdığım, *P*'nin durumlarını veya *P*'yi içinde barındıran olayları başka şekilde tanımlayabilmektedirler. Aslında “maksatlardan” söz etmek yerine, onlar kararlar gibi bir şey farz edilen “iradelerden” söz etmektedirler. Hatta son günlerde bunun yerine zaman saman “arzu” ve “isteklerden” bile söz ediyorlar.

Ben, hangi şekliyle olursa olsun, bu indirgemenin iş görmeyeceğine inanıyorum. Burada asıl güçlük, failin yerini alan bu durum ya da olayların neler olduğu ve bunların, faaliyetleriyle ne yapmak isledikleridir. Eğer bu durum ya da olayların bilimsel açıklamada bir işlev görmesi gerekiyorsa, bunların, ortaya çıkan (*occurrent*) bir durum ya da olay olmaları gerekir. On yedinci yüzyıldan yirminci yüz yıla gelinceye kadar, çok sayıda yazar bunların “irade” adını verdikleri, *zihnî* bir isteme eylemi olduğunu düşünüyordu. Bu görüşe göre, eylemler iradenin sebep olduğu hareketler olmaktadır; benim elimi hareket ettirmem elimin müteakip hareketlerine sebep olan bir elimi hareket ettirme iradesidir. Bu görüşün sıkıntısı, iradelerin de bizatihi bir eylem olması, dolayısıyla zorunlu olarak aynı şekilde tahlil edilebilmeleridir. Fakat eğer her irade bir ötekini gerektirecek olursa her eylem için sonsuz bir irade dizisine ihtiyacımız olacaktır ki böyle bir şey saçmadır.

Buna alternatif olarak getirilebilecek görüşlerden biri, söz konusu kozal faktörlerin bilinçli zihni olaylar olduğu, fakat bunların eylemden çok vukuatlar olduğunu varsaymaktır. Bu görüşe göre, eylem, ortaya çıkan bir istek ya da arzunun sebep olduğu bir harekettir. Benim elimi hareket ettirmem, elimin hareketine sebep olan, elimi hareket ettirme isteğine bağlı ortaya çıkmış bir olaydır. Bu görüş, eylemle ilgili olarak Alvin Goldman tarafından geliştirilmiş ayrıntılı izahta yer almaktadır.¹⁵ O, eylemin

¹⁵ A. I. Goldman, *A Theory of Human Action*, (Englewood Cliffs, NJ), 1970.

açıklanmasında yer alan nedensel etkenlere ortaya çıkan “istekler” adını vermektedir. O, eylemin açıklanmasına dâhil olan nedensel etkenlerden vuku bulan “istekler” olarak söz etmektedir.¹⁶ Ne var ki, hem irade teorisinin, hem de vuku bulan zihni sebep teorisinin en büyük güçlüğü, bunların zihni hayatımızı fazlasıyla kalabalık hale getirmeleridir. İnsanlar her zaman, tüm bu bilinçli “çekici bulgular” bulunmaksızın da bir sürü maksatlı eylemler yapmaktadırlar; bir kaç saniye içinde sandalyemi devirir ve kalemimi mürekkep şişesine daldırarak (o sırada söylenecek ve yazılmasını istemediğim söz kadar) öyle yapmak anlamına gelen “ben” “sandalyemi” “deviririm” kelimelerini yazarım. Burada tüm bu “çekici bulgular” kesinlikle devam etmemektedir. Asıl nedensel etkenler açıkça, ister eylem, isterse salt vukuatlar olsun bilinçli bir şekilde vuku bulan zihinsel olaylar değildir.

Bu önemli nedensel etkenlerin beyin-durumları olduğunu kabul edenler çıkabilir. İnsanların bir etkiyi ne zaman bilinçli bir şekilde meydana getirdiklerini anlayabiliriz, deniyor burada; öyle ki o etkiye (normal bilimsel yollardan açıklaması yapılabilecek şekilde) karakteristik bir beyin durumundan başlayarak bir dizi sinir durumu sebep olmuştur. Öyleyse, beyin asıl durumunun etkiyi meydana getirme niyeti (maksadı) olduğu sonucuna varabiliriz. İnsan eylemleriyle ilgili böyle bir kurama “özdeşlik” kuramı demek mümkündür. Bu kuram, insan eylemlerini, belli türden beyin durumlarıyla başlayıp bedensel hareketlerle sona eren sinirsel olaylar dizisi (ile özdeş) olduğunu iddia etmektedir. Bu tür teoriler, son zamanlarda A. C. Danto¹⁷ ile L. H. Davis¹⁸ tarafından öne sürülmüştür. Ne var ki eylemler ve olaylar dizisi ile maksatlar ve beyin-olayları arasındaki özdeşlik, olsa olsa, mantıkî yönden mümkün (*contingent*) bir özdeşlik olacaktır.

Bu safhada, son derece büyük bir önem arz eden bu felsefi terimleri açıklamak yerinde bir iş olacaktır. Analitik ya da mantıksal açıdan zorunlu önerme, yanlış olmasının düşünülmesi tutarsızlık arz eden önermedir. “Tüm kareler dörtkenarlıdır.” ile “Kırmızı bir renktir.” önermeleri mantıkî açıdan zorunlu önermelerdir; zira kırmızının renkten başka bir şey

¹⁶ Meydana gelen bir isteğe sahip olmak *X* hakkında çekici, güzel iyi vs. olarak meydana gelen bir düşünceye sahip olmak demektir; yani *X*'in görünüşü ile ilgili uygun bir bakış, görüş ve kavrayış. Goldman, *aynı eser*. s. 94.

¹⁷ A. C. Danto, *Analytical Philosophy of Action* (Cambridge, 1973).

¹⁸ L. H. Davis, “Actions,” *Canadian Journal of Philosophy*, Supl. Cilt., no. 1, kısım 2, 1974.

olduğunu düşünmek veya karenin sadece üç kenarı olduğunu varsaymak tutarsızlık arz edecek veya hiç bir anlam ifade etmeyecektir. Sentetik veya mantıksal açıdan olumsuzluk arz eden (*contingent*) bir önerme ise doğruluğunu varsaymak da yanlışlığını varsaymak da tutarlılık arz eden bir önermedir. “Ay dünyadan 200.000 mil uzaktadır.” önermesi doğrudur; bununla birlikte bunun yanlış olduğunu farz etmek tutarsızlık arz etmez: bunun yanlış olduğu varsayımına da bir anlam verebiliriz. (Bu durum hiçbir çelişki ihtiva etmez.) “Ayın dünyaya olan uzaklığı 200.000 milden daha azdır.” önermesi yanlıştır; fakat bunun doğru olduğunu farz etmek çelişki doğurmaz. Her iki önerme de mantıkî açıdan olumsal bir önermedir.¹⁹ Mantıkî zorunluluğun, nedensellikte söz konusu olan fiziksel zorunluluktan ayırt edilmesi gerekir. Newton’un hareket yasalarına benzer tabiat yasaları nelerin zorunlu bir şekilde vuku bulması gerektiğini belirtmektedir; maddî cisimler zorunlu olarak belli bir güçle birbirini çekerler; dolayısıyla, eğer pencereden dışarıya bir şey atacak olursam, yukarıya gitmek yerine, zorunlu olarak aşağıya düşecektir. Fakat bu zorunluluk mantıkî bir zorunluluk değildir; zira işin başka türlü olabileceğini düşünmek de tutarlı görünmektedir. Özdeşlik önermesi iki şeyin aynı olduğunu ifade eden bir önermedir. Söz gelişi, “Dr. Jekyll Mr.Hyde’dir.” veya “Mr. Callaglian başbakandır.” önermeleri gibi. Özdeşlik, eğer onu tasdik eden önerme mantık açısından zorunlu ise, mantıksal açıdan zorunlu bir özdeşliktir. Nitekim 7 ile “6’dan sonra gelen sayı”nın özdeşliği mantıkî olarak zorunlu bir özdeşliktir; zira “6’dan sonra 7’nin gelmesi” mantık açısından zorunludur. Oysa Jimmy Carter’la USA’nın mevcut başkanının özdeşliği mantık açısından olumsal bir özdeşliktir. Jimmy Carter başkandır; fakat başkan başkası da olabilirdi; dolayısıyla, Jimmy Carter’ın başkan olmadığını düşünmek de tutarlılık arz etmektedir.

İmdi, maksatlar her zaman beyin durumları olsa bile, bunların böyle olmadığını düşünmek de tutarlılık arz etmektedir: Yani bir kimsenin beyninin belli bir durumda olmasının bir sonucu olmaksızın da bazı niyet ve maksatlara sahip olacağını farz etmek tutarlılık arz etmektedir. Bir insanın bir şeyler içmeye niyetlenmesinin mantıkî neticesi, her ne kadar bunlar daima birlikte bulunsalar da) onun beyninin belli bir durumda

¹⁹ Mantıkî zorunluluk, mantıkî olumsuzluk ve tutarlılık kavramlarının daha ayrıntılı bir izahı için, bkz. *The Coherence of Theism*, Böl. 2 ve 3.

olması değildir. Keza belli *P* failinin bilerek ve isteyerek, *E* etkisini meydana getirmesinin mantıkî neticesi de, belli bir sinir olayları dizisinin *E*'ye sebep olması değildir. Buna göre, maksatlarla beyin durumları, dolayısıyla maksatlı eylemlerle sinirsel durumlar dizisi arasındaki özdeşlik de, mantık açısından, olsa olsa olumsal bir özdeşlik olmaktadır

Ancak, filozof kişisel açıklama yapmanın *ne anlama* geldiğini tahlil etmeye çalışmaktadır; dolayısıyla böyle bir tahlil mantıkî zorunlulukla doğru olacaktır. Buna göre, maksatlar beyin durumları ve maksatlı eylemlerle sinirsel durumlar dizisi arasındaki özdeşlik de mantık açısından olsa olsa olumsal bir özdeşlik olmaktadır.

Ancak, filozof kişisel bir açıklama getirmek *anlamına gelen* şeyin tahlilini yapmaya çalışmaktadır; dolayısıyla böyle bir tahlil mantıkî zorunlulukla doğru olacaktır. Buna göre, maksatlar beyin durumları olmuş olsa bile, maksada dayanarak yapılan bir açıklamanın beyin durumlarıyla açıklamaya dayanarak tahlili mümkün değildir. Biz bir kişinin eyleminin sonucu durumunda olan bir etkiyi maksatlı olarak meydana getirilmiş bir etki olarak izah ettiğimizde, onu beyin durumları dizisiyle izah etmemizden farklı bir iddiada bulunmuş oluyoruz. Açıklamaya çalıştığımız iddia işte budur; özdeşlik kuramı olaylara kişisel bir açıklama getirdiğimizde karşılaştığımız felsefi güçlüğü izah etmemektedir.

Eğer asıl nedensel faktörler beyin durumları veya failin farkında olduğu zihni olaylar değilse, alternatif olarak geriye, öyle görünüyor ki, bunların (vuku bulan) zihin durumları (*occurrent states of mind*) veya failin zorunlu bir şekilde bilincinde olmadığı zihinsel olaylar (*mental events*) olarak düşünülmesi kalıyor. Bu kavram biraz aydınlatılmaya muhtaçtır; yani bu zihin nedir ki vuku bulan durumlara sahip olmaktadır? Mamafih arzular, istekler, niyetler vs.'nin bu tür durumlar olarak görülmesine inanmak mümkündür. Davidson tavırların, yani eylemleri meydana getiren arzuların “olaylar değil, durumlar veya yatkınlıklar” olduğunu kabul etmektedir. Eğer o bilimsel bir açıklama elde etmek istiyorsa, öyle sanıyorum ki bunların yatkınlık değil de, durum olduklarını kabul etmek zorundadır; dolayısıyla, eğer onun açıklaması kabul edilebilir bir açıklama olacaksa, o bunların zihni durumlar olduğunu kabul etmek mecburiyetindedir. Davidson arzuların, ortaya çıkmak için doğrudan doğruya algı ya da sinirsel olay gibi bir olaya ihtiyaç duyduklarını, fakat bu durumun, onların sebep olmalarını önlemediğini kabul etmektedir. Buna göre, çok kaba bir şekilde söyleyecek olursak, eylemler, vuku bulan zihni durumlara, yani vuku bulmaları için, sebepleri arasında arzulara

sahip olan durumlardır. Kişisel açıklamanın bu tür arzular tarafından meydana getirilmiş etkilere dayanarak tahlil edilmesi mümkündür.

İndirgemeci teorilerin en makul şekli olması gerçeğine rağmen, tüm ötekiler gibi, Davidson'un teorisi de önüne geçilmez bir itiraza açıktır. Bütün teorilerin temel fikri, bir failin bir etkiyi maksatlı bir şekilde meydana estiriyor olmasıdır; yani öyle yapmak niyetinin -ki bu failin, öyle yapmak niyetini taşıyarak bir etkiyi meydana getirmesini nasıl tanımladığımızı gösterir- failin bir durumu olarak veya faili içeren bir olayın o sonucun sebebi olarak tahlil edilmesi gerekir. Fakat eğer *P*'nin *E*'yi meydana getirme maksadı (veya isteği ya da arzusu), vuku bulan bir durum ya da olaya bu durumda *E*'nin var olmasına *P*'nin maksatlı bir şekilde meydana getirmesi söz konusu olmayacağından, tüm bu tahliller başarısız kalacaktır. Bir maksadın sebep olması, maksatlı eylemi garanti etmez.

İndirgemeci kurama yöneltilen klasik itiraz Richard Taylor tarafından şu şekilde formüle edilmiştir. Burada nedensel faktör “arzu” olarak adlandırılmıştır; fakat bunu, aynı zamanda bir “istek” ya da “maksat” olarak adlandırmak da pekâlâ mümkündür:

Farz edelim ki; bir toplantıda üyelerden biri şiddetli bir şekilde konuşmacının dikkatini çekmek ister; fakat mahcubiyetinden dolayı, huzursuz bir şekilde sadece yerinde kıpırdanır ve yüzü kıpkırmızı kesilir. Daha da ileri giderek, biz onun bizzat bu huzursuzluğuyla konuşmacının dikkatini çektiğini farz edebiliriz; fakat o, her ne kadar bu sonucu arzu etmiş olsa ve böyle bir davranışın bu sonucu getireceğinin çok iyi farkında olsa bile, o, konuşmacının dikkatini çekmek için huzursuz olmamıştır.²⁰

Burada *E*'ye sebep olarak *E*'nin arzu edildiği bir duruma sahibiz ve yine burada hiçbir eylem bulunmamaktadır. Burada üzerinde durulması gereken husus şudur ki maksatlar, arzular ve istekler -meydana gelen durumlar olarak- ortaya çıkıyor; fakat fail hâlâ, bir nedenden dolayı, maksadına uygun olarak hareket edememekte veya arzu ve isteğini yerine getirmeye çalışması mümkün olmamaktadır. Yine de, böyle bir durumda, belki de fail farkında olmadan, maksat kastedilen sonucu meydana getirebilir; yani burada failin sonucu kasten meydana getirmesi diye bir şey söz konusu değildir. Eğer niyet (kasıt), meydana gelen bir zihnî olay ya da durum olarak düşünülürse bir failin bir şeyi kasten meydana

²⁰ R. Taylor, *Action and Purpose* (Englewood Cliffs, NJ,1966), ss.248 vd.

getirmesini o şeyi onun maksadının meydana getirdiği şekilde tahlil etmemiz mümkün değildir. “Maksadı” “arzu,” “istek” veya benzeri herhangi bir terimle değiştirdiğimizde de aynı şey söz konusudur.²¹ Buna göre, Davidson’unkine benzer bir tahlil, öyle görünüyor ki başarısız kalmaya mahkûmdur. *P*’nin bir şeyi kasten meydana getirdiğini söylemek, o şeyi *P*’nin bir durumunun veya *P*’yi ihtiva eden bir olayın -maksat gibi- meydana getirdiğini söylemek değildir. Öyle görünüyor ki içinde kişisel açıklamaların bilimsel bir kalıba sokularak izahı yapılabilecek akla uygun başka hiçbir yol bulunmamaktadır ve bundan da ortaya çıkıyor ki kişisel açıklama bilimsel açıklamadan ayrı bir açıklama şekli olmaktadır.

Bana öyle geliyor ki bu indirgeyici tahlillerin işlediği asıl hata (bölümün başında açıklanan terminoloji içinde söyleyecek olursak), maksatları, açıklamanın “niçinine” değil de “nesine” ait olarak ele almaktır. Biz olup biten şeyleri, bir failin belli bir maksada sahip olmasıyla meydana getirildiği şekilde izah ediyorsak, “maksat” tabiriyle vuku bulan bir olay ya da durumu tasvir etmiyoruz, fakat biz sebebin, failin yaptığı etkiyi *niçin* meydana getirdiğini izah ediyoruz; demek oluyor ki o kimse o etkiyi veya başka bir etkiyi meydana getirmeye niyet etmiştir. Tabiat yasaları gibi, bu tür maksatlar da birtakım şeylerin sahip oldukları etkilere *niçin* sahip olduklarını izah etmektedir.²²

²¹ Taylor’un itirazına karşı Goldman’ın verdiği asıl cevap, kasıtlı eylemlerin sebebinin “eylem planları” veya “belli özellikleri olan” arzular olduğunu kabul etmek olduğundan, Taylor’ın örneğinde böyle bir duruma sahip olmadığımızı iddia etmek olmuştur. İyi de, bu belli özellik nedir? Goldman şöyle diyor: “İtiraf etmeliyim ki bu soruya verecek ayrıntılı bir cevaba sahip değilim. Fakat bu soruya cevap vermenin bir filozof olarak, bana düştüğünü de sanmıyorum. İstek ve inançların nasıl maksatlı bir eyleme yol açtığına tam bir açıklaması geniş bir nöropsikolojik bilgiyi gerektirmektedir; ben bu bilgiyi felsefi çözümlenmeden beklemenin doğru olmadığını düşünüyorum.” (*aynı eser*, s. 62.) Ama iş gerçekten böyle değildir. Zira yüzyıllardır insanlar, isteklerin istenen olaylara sebep olduğu durumlar arasından, eylemin icra edildiği durumları ayırabilmişlerdir. Burada nasıl uygulayacağımızı bildiğimiz farklı kavramlara sahibiz. Doğrusu, filozofa düşen, yapılan eylemin bir örneğini meydana getirmek için fizik olarak hangi nöropsikolojik olayların gerekli olduğunu söylemek her ne kadar onun görevi olmasa da, farkı tahlil etmektir. Goldman bu farkı tahlil etmemiştir.

²² Failin eylemindeki maksadı veya kendisiyle eylem yaptığı maksadı gelecekte bir tarihte herhangi bir şey yapmaya yönelik maksattan ayırmak da önem arz etmektedir. Sonraki eylemde tezahür eden bir şey değildir; dolayısıyla o bir çeşit durum olabilir. Önceki ise, sadece, fail maksatlı bir eylem yaptığı sürece var olur; hatta bir şeyler yapmaya yönelik en küçük eylem için bile bu böyledir. Metindeki

Sözgelimi -çamurdan kaçınmaya yönelik- bir niyet, belli bir zamanda normal yeteneklere sahip bir kimsenin (tabii, bu durum fiziksel olarak normal bir beyni ve normal psiko-fiziksel yasaların çalışmasını ihtiva eder) niçin öyle davrandığını, ayakları çamura değmeden geçebileceği hareketler yaptığını izah eder. Öyle ki bu açıklamanın doğru olduğu şu linguistik gerçek tarafından ortaya konur: niyet ve maksatlara dayanarak yapılan açıklamalar, içinde vuku bulan durum ya da olaylara kolayca delalet ettiği makul görülebilecek hiçbir isimin yer almadığı açıklamalara dayanarak yeniden ifade edilebilen açıklamalardır. Bir kimsenin belli bazı hareketleri yapmaktaki maksadının çamurdan sakınmak olduğunu söylemek, onun o hareketleri çamurdan kaçınmak için veya kaçınacak şekilde yaptığını söylemektir. Fakat normal bilimsel açıklamada zikredilen temel şartlar için bu tür hiçbir yorum mümkün değildir.

Her ne kadar maksatlar, tabiat yasaları gibi, açıklamanın “niçinine,” yani nedenlerine (*reasons*) ait olsalar da tabiat yasaları ile maksatlar arasında şüphesiz çok büyük farklar bulunmaktadır. Maksatlar öyle bir şeydir ki fail ister istemez “kendisi ile birlikte bulunan” (hatta bazen kasten seçtiği de olduğu) bu şeylerin farkında olur ve o onlar hakkında bir şeyler bilme söz konusu olduğunda başkalarına göre daha iyi bir konumda olduğu anlamında, onlara daha iyi nüfuz etme imtiyazına sahiptir. Tabiat yasaları ise hiç kimse tarafından zorunlu olarak bilinmediği gibi, hiç kimse de zorunlu bir şekilde “onlarla birlikte bulunma” veya onları elde etme ayrıcalığına sahip değildir. Öyle ki burada fail tarafından bilinen ve kabul edilen “niçin,” kişisel ve bilimsel açıklama arasındaki farklardan birini meydana getirmektedir. Diğer önde gelen fark ise, kişisel açıklamada açıklama yapan şey, yani kişi hakkında söylenenleri, o kişiyi ihtiva eden, meydana gelen durum ya da olaylar hakkında söylenenlere indirgemenin mümkün olmamasıdır.

Yeniden Tahlil Edilmiş Bilimsel Açıklama

Kişisel açıklamanın bilimsel açıklamadan farklı bir açıklama olduğunu savunurken Hempel’in bilimsel açıklama tanımının, bölümün başında dikkatli bir şekilde geliştirdiğim, düzeltilmiş bir uyarlamasını kullandım.

izah yalnız eylemli maksatlara uygulanmak için verilmiştir.

Bu açıklama şekline göre, bir E olayının vukuu C ve L müştereken ve fiziki olarak E 'nin vukuunu gerektirdiği veya son derece muhtemel kıldığında, esas olay ya da durumlarına dayanarak izah edilmektedir. Gerçi yanlış olmasa da, bazı bakımlardan bu açıklama bilimsel açıklamanın çok da doyurucu olmayan bir şekli olarak kalmaktadır. Zira bu, tabiat yasalarını bir varsayım olarak görme ve dünyada iki türlü varlık olduğunu düşünme eğilimi göstermektedir: (normal olarak maddi cisimlerin durumlarından veya onların içindeki değişikliklerden yahut da onların değişmesini ihtiva eden şeylerden oluşan) olaylar ya da durumlarla tabiat yasaları. Fakat tabiat yasaları maddî cisimlerden bağımsız bir şekilde var olan şeyler değildir. Tabiat yasaları hakkında konuşmak gerçekten sadece cisimlerin gücü ve yatkınlıkları (*liability*) hakkında konuşmaktır. Tabiat yasalarından söz etmek bilime ancak on yedinci yüzyılda girdi; dolayısıyla, bilime yaptığı yararlılıklar ortada dururken, böyle bir şeyden söz etmeyi yanlış anlamamak gerekir. Daha önceki bilim adamları olaylar ve tabiat yasalarından söz etmek yerine maddi cisimlerden ve bunların güç ve yatkınlıklarından söz etmişlerdir. Bir cismin gücü (*pover*) onun birtakım etkiler meydana getirebilme yeteneğidir. Bir cismin yatkınlığı (*liability*) ise onun çeşitli şartlar altında değişikliklerin meydana gelmesine müsaade etme istidadıdır. Sözelimi bir cismin yatkınlıkları arasında bulunan şeylerden biri de onun çeşitli uyarılara karşı (fiziksel açıdan zorunlu ya da muhtemel olarak) kendi gücünü kullanmak durumunda olmasıdır. Nitekim belli miktardaki barutun patlamasını, patlamayı izah eden bir doğal kimya yasası ilavesiyle anlatmak yerine, eski bilim adamları patlamaya barutun sebep olduğunu söyleyeceklerdir; yani onlara göre, patlamayı meydana getirecek güç barutun güçleri arasında bulunduğu gibi, yakıldığında o gücü sorunlu olarak uygulayacak yatkınlık da yine barutun yatkınlıkları (*liability*) arasındadır. Buna göre, patlama barutun kendi yatkınlıkları çerçevesinde ve onlara dayanarak kendi gücünü kullanmasıyla açıklanıyordu. Bu açıklama tarzında, olaylara sebep olan şey durum ya da olay değil, daima bir nesnedir. Genel olarak söyleyecek olursak, Hempelci modele göre, eğer bir C durumu ya da olayı, E 'yi L sayesinde meydana getiriyorsa, eski modele göre C 'nin bir durum ya da durum değişikliği olduğu nesne, E 'yi kendi P güçleri sayesinde meydana getirmektedir. Öyle ki bu da söz konusu durumda olduğu ve L ile anlatılan şartlarda bulunduğu zaman gücünü kullanma yatkınlığına (yükümlülüğüne) sahip olmaktadır.

Bu eski izah tarzı bazı bakımlardan daha doyurucu gelmektedir; çünkü bu, evrendeki fizik ya da kimya yasalarıyla açıklanan şeylerin yalnız maddi cisimler olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar birbirleriyle etkileşim içinde olup, güç ve yatkınlıkları da içinde olmak üzere, birtakım özelliklere sahiptirler. Fakat hepsi bu kadar. Hempelci açıklama tarzı ise tabiat yasalarının maddî cisimlerle paralel olduğunu, ama onların dışında bulunduğunu akla getirmektedir. Bununla birlikte, barutun yapısında bulunmayan hiçbir şey ona yaptığını yaptırtamaz. Her cismin kendi gücü ve uymak sorunda olduğu yükümlülük/yatkınlıkları vardır; her bir avuç barut patlamaya sebep olacak bir güce sahiptir. Ama dünya birbirine benzer güç ve yatkınlıkları olan cisimlerle doludur; nicelik açısından güçleri (ve yatkınlıkları) özdeş olan çok sayıda, barut yığıntısı bulunabilir. Nicelik açısından güçleri (ve yatkınlıkları) aynı olan birçok demir kütlesi bulmak mümkündür vs.²³ Onların durumunda bulunan nesnelere ve çevre şartları sebep teşkil ederler; onların güç ve yatkınlıkları o sebeplerin yeterliliklerinin nedenlerini oluşturur. Kişisel açıklamada ise sebep herhangi bir nesne değil, akıllı bir fail (normal olarak bir kişi) olduğundan ve nesnenin yatkınlıkları yerine burada failin maksat ve niyetine sahip olduğumuzdan, bu açıklama anlatmaya çalıştığımız şekilde bilimsel açıklamadan ayrılır. Bilimsel açıklamayla ilgili bir izahı daha tatmin edici bir açıklamaya çevirdiğimizden ve kişisel açıklamayı da bilimsel açıklamanın ikinci şekline çevirmemiz (açıkça) mümkün olmadığına göre, bundan kişisel açıklamayı da ikinci şekle çeviremeyeceğimiz neticesi çıkar. Temel fark, maksatların bir çeşit yatkınlıklar olmamasıdır.

Bilimsel açıklamanın güç -ve- yatkınlıklardan söz eden şeklini tabii yasalara dayananına tercih etmenin nedenlerini gösterdikten sonra, ben sık sık -karşı çıkan hiçbir şeyin olmadığı yer ve durumlarda- sonraki ve daha kolay olan açıklama tarzına döneceğim.

Bir Olayın İki Açıklaması Olabilir Mi?

Bu bölümde şimdiye kadar, olayların vukuunu izah ederken kullandığımız iki açıklama tarzının yapısını izah etmeye ve bunların yapı bakımından birbirinden büyük ölçüde ayrıldıklarını göstermeye çalıştım. Şimdi de belli bir olayın sadece bir tane doğru açıklamasının

²³ Burada ifade edilenlerin çoğunu ne “Hume’cu,” ne de “Hempelci” olan, ama geniş bir nedensellik programı geliştiren önemli bir kitaba borçluyum, yani R. Harre ve E. H. Madden, *Causal Powers* (Oxford, 1975.)

bulunabileceği meselesine dönüyorum. Zira eğer durum böyle ise ve bu takdirde belli bir olayın kişisel açıklaması varsa, onun bilimsel açıklaması olamayacak demektir veya tersi bir durum söz konusudur. Ben, belli bir E olayının, eğer öteki bir ya da iki şart yerine gelecek olursa, iki ayrı doğru açıklamasının olabileceğini, aksi halde olamayacağını iddia ediyorum.

Açıkça söyleyecek olursak, iki açıklamadan biri veya ötekisi veya ikisi birlikte E 'nin kısmî açıklaması olduğu durumlarda E 'nin iki ayrı doğru açıklaması olabilir. Zira tam bir izah yapmak için bunlar birbiriyle birleşebilir. Nitekim bir insanın kanserden ölümünü, (1) sigara içmesi ve kanserden ölen tiryakilerin oranının geliştirilmesiyle açıklayabileceğimiz gibi, (2) ebeveynlerinin kanserden ölmüş olmaları ve ebeveynleri gibi bizzat kendileri de kanserden ölenlerin oranlarını geliştirmek suretiyle de açıklayabiliriz. (1) ve (2) den her biri, insanın kanserden ölümünü sadece muhtemel kılıp, zorunlu kılmadıklarından, bunlar sadece kısmî birer açıklama olmaktadır. Açıkça, bunlar insanın sigara içmesi, ebeveynlerinin kanserden ölmesi, sigara içenlerin oranı ve ebeveynleri kanserden ölmüş olanların kendilerinin de kanserden ölecekleri olgusuna dayanarak tam bir açıklama içinde birleştirilebilirler.²⁴

Peki, bir olayın iki farklı tam açıklaması olabilir mi? Cevap hâlâ evettir; yani, eğer açıklamanın birinde zikredilen sebeplerin (“ne”) vukuu ile nedenlerin (“niçin”) çalışması, öteki açıklamada zikredilen sebeplerin vukuu ve nedenlerin çalışması tarafından en azından kısmen izah edilmek durumunda ise böyle bir şey mümkündür. Mesela, Mars’ın mevcut konumu, onun son altı gün içindeki konumu, Kepler tarafından aşağı yukarı doğru olarak formüle edilmiş, gezegenlerin hareketine ilişkin yasa ile açıklanabilir. Gezegenlerin hareketleriyle ilgili yasa Mars’ın daha önce nerede olduğunu ve bugün nerede olacağını bildirir. Bununla birlikte, Mars’ın mevcut konumu, aynı zamanda onun ve tüm öteki gök cisimlerinin geçen haftaki konum ve hızları ile Newton’un hareket yasalarına dayanarak da açıklanabilir. Newton yasaları maddî cisimlerin öteki cisimlerin etkisi altında hızlarını nasıl değiştirdiklerini dile getirir. Bunların her ikisi de tam açıklamadır; ama yine de açık bir biçimde birbiriyle uzlaşabilirler. Bunun sebebi, Newton yasaları ile onun gezegenlerin hız ve konumlarına ilişkin izahının (yaklaşık olarak) Kepler

²⁴ Bununla birlikte *An Introduction to Confirmation Theory*, 8. ve 9. bölümlerde tartıştığım sonrakine benzer genellemeler ortaya koymak için önceki genellemelerin nasıl bir araya getirilmesi gerektiği hususu zor bir iştir.

yasalarına uygun düşmesidir. Çünkü Kepler yasaları iş görüyor; Newton yasaları da iş görüyor ve Güneş ile gezegenler de sahip oldukları temel konum ve hızlara sahip olup, öteki büyük cisimlerden çok uzakta bulunmaktadır. İşte bu yüzdendir ki, insan elinin hareketinin genel olarak hem kişisel, hem de bilimsel açıklamasını yapmak mümkün olmaktadır. Elinin hareketini kolumdaki kas ve sinirlerde olup bitenler ve fizyolojik yasalarla derli toplu bir şekilde açıklamak mümkündür. Keza bu hareketi, öyle yapmak niyet ve gücüne sahip olarak, benim meydana getirdiğim şekilde bir yaklaşımla da tam olarak açıklayabiliriz. Yine de bu durumda, her bir açıklamada zikredilen sebep ve nedenler, öteki açıklamada zikredilen sebep ve nedenlerin ortaya çıkış ve çalışmalarının kısmî bir açıklamasını vermektedir. Benim kas ve sinirlerimde olup bitenler, daha önce de gördüğümüz gibi, benim elimi kasıtlı olarak hareket ettirmeme bağlı olarak, kasıtsız bir şekilde meydana getirilmektedir. Aynı şekilde, fizyolojik yasaların çalışması da benim elimi hareket ettirme gücüne sahip olmama ilişkin açıklamanın yarısını temin etmektedir; yani sinirlerin uyarılması ve çalışması ancak o şekilde meydana getirildiği zaman ben elimi hareket ettirebilirim. Bu demektir ki, iki tam açıklamadan her birinin elimin hareketini tam olarak açıklamalarının niçin imkân dâhilinde olduğunun ikili bir nedeni bulunmaktadır.

Peki, belli bir E fenomeni konusunda, hiçbiri ötekisi için söz konusu olan sebep ve nedenlerin vukuunu veya çalışmasını asla izah etmeyen iki ayrı tam açıklama bulunabilir mi? Bu soruya verilecek cevap hayırdır. Zira, farz edelim ki F_1 sebep ve nedenleri ve aynı şekilde F_2 sebep ve nedenlerinden her biri E 'yi tam olarak açıklamakta; fakat hiçbiri herhangi bir şekilde ötekini açıklamamaktadır. Bu durumda E 'nin vukuu için F_1 gerekli ve yeterli olmaktadır. Belli bir F_1 olunca, E 'nin vuku bulmaması düşünülemez. Şimdi diyelim ki F_1 vuku bulmayacaktır; yani F_1 'in vuku bulmasına tanrısal bir güç ansızın müdahale ederek mani olmaktadır. Bu durumda, F_1 hiçbir şekilde F_2 'nin vukuunu izah etmediğinden, F_1 'in vuku bulması F_2 'nin vuku bulmasını da bulmamasını da etkilemeyecektir. Öyleyse hâlâ vuku bulacak demektir. F_2 , E 'nin tam bir açıklamasını sağladığından, bu durum E 'nin vukuu için gerekli ve yeterli olmaktadır. Bu yüzden de E vuku bulacaktır. Hatta F_1 vuku bulmasa bile E yine de vuku bulacaktır. Buna göre, bizim özgün varsayımımızın tersine, F_1 , E 'nin vuku bulması için gerekli ve yeterli olamaz; dolayısıyla F_1 'de bulunan sebep ve nedenler de E 'yi tam olarak açıklayamaz. Ben buradan şu sonuca varıyorum: Eğer E 'nin iki tam açıklaması varsa, birisinin, en azından kısmen, ötekisinde bulunan sebep ve nedenlerin vukuu ve çalışmasını

açıklaması gerekir. Bundan şöyle bir sonuç çıkar: belli bir olayın bir tam kişisel açıklaması, bir de tam bilimsel açıklaması olabilmektedir. Şu şartla ki biri ötekinin vukuunu ve bileşenlerinin çalışmasını, en azından kısmen, açıklayabilsin; bu, ister bilimsel açıklamanın, hiç olmazsa kısmen, kişisel açıklamanın sebep ve nedenlerini açıklamak şeklinde olsun, isterse tersi, fark etmez.

Tanrı'nın Fiili İle Açıklama

Bu bölümde şimdiye kadar kişisel açıklamanın yapısını tahlil etmeye ve bilimsel açıklama ile ilişkisini göstermeye çalıştım. Bunu şunun için yaptım: Teist, Tanrı'nın fiilinin, dünyanın varoluşu ve düzeni gibi, çeşitli olayları izah ettiğini iddia ederken, o bu olaylar hakkında kişisel bir açıklama ileri sürmektedir. Ancak, Tanrı'nın fiili olan olayların kişisel açıklaması, iki önemli yönden, çoğu dünyevî kişisel açıklamalardan ayrılmaktadır ki bu bölümü bitirmeden bunun üzerinde de biraz durmam gerekmektedir:

Her şeyden önce; bir *E* olayının, Tanrı'nın öyle olmasını isteyerek yaratması ile vuku bulmasının kişisel açıklamasını, kısmen de olsa, bilimsel yönden yapmak mümkün değildir. Daha önce de gördüğümüz gibi, kişisel açıklamanın, genellikle hemen her halükarda, kısmen de olsa bilimsel açıklama ile izahı veya tersi mümkün olmaktadır. Nitekim insanın sahip olduğu güçlere sahip olmasını, onun sinir ve kaslara sahip olması ve çeşitli fizyolojik yasaların çalışmasıyla, kısmen de olsa izah etmek mümkün olmaktadır. Onun sahip olduğu niyet ve maksatlara sahip olmasına da, aynı şekilde, bilimsel bir açıklama getirilebilir ve yine insanın varoluşunu dahi bu şekilde açıklamak mümkündür. Kişisel açıklamanın bilimsel açıklamaya dayanarak tahlil edilemeyeceği olgusu, onun belli şartlardaki icraatına bilimsel bir açıklama verilemeyeceği anlamına gelmez.

Bununla birlikte, *E*'yi meydana getirmeye yönelik *J* maksadına ve öyle yapma gücüne sahip bir *P* faili aracılığıyla gerçekleşmiş belli bir *E* olayının vukuuna ilişkin, bilimsel açıklamayı herhangi bir şekilde işe karıştırmaksızın, bir kişisel açıklamanın bulunacağı varsayımında bulunmak tutarlı görünmektedir. Her şeyden önce, fail, sahip olduğu o güçle herhangi bir fiziksel durum ya da tabiat yasasına dayanmaksızın belli bazı temel eylemleri yapma gücüne sahip olabilmektedir. Onun bu eylemleri yapma yeteneği nihaî bir katı gerçek (*brute fact*) olabilir (veya bunları sadece başka bir kişisel açıklamayla izah etmek mümkün olabilir).

Aynı şekilde, bir failin yaptığı eylemlerde maksatlı olmasının veya maksatlı eylemleri seçmesinin bilimsel açıklamaya duyarlı olması da mümkündür.

Keza failin varlığının bilimsel bir açıklaması da bulunmayabilir; yani bunun da nihaî anlamda bir kaba gerçek olması mümkündür. Bununla birlikte, kişisel açıklama failin gücünün, maksadının veya varoluşunun fiziksel şartlara dayanıp dayanmadığını izah eder. İnsanlar binlerce yıldır, bir failin söz konusu güce sahip olması için gerekli olan fiziksel şartlar hakkında herhangi bir şey bilmeksizin, hatta bu tür şartlar olduğu zannını bile taşımadan yaptıkları eylemleri failin maksatlarına dayanarak açıklamışlar ve bu şekilde yapılan açıklamaları kabul etmişlerdir. Eğer benim kolumu hareket ettirme maksadına ve öyle yapma gücüne sahip olmamın, kolumun hareketini izah ettiğini kabul ederseniz, kemikler, sinirler ve kaslarla ilgili herhangi bir kanaate teslim olmazsınız. Çünkü onu maksatlı bir şekilde hareket ettirmiş olmam, onun niçin hareket ettiğini açıklayacaktır. Yine, iddialı bir telekinesis gösterisi üzerinden konuşacak olursak, bir adamın çatalı bükme niyeti ve öyle yapma gücüne sahip olmasının, kendisinden belli bir uzaklıkta olan çatalın niçin büküldüğünü, -gücünün neye dayandığını bilmeksizin, hatta doğrusunu söylemek gerekirse, bu gücün herhangi bir şeye dayandığını inkâr etsek bile- izah ettiğini kabul ederiz. Şüphesiz, böyle bir açıklamayı reddedebiliriz; fakat mesele şudur: bu mantık açısından mümkün bir açıklamadır; dolayısıyla bizim, ileri sürülen açıklamayı kabul etmek için, gücün kullanılmasında gerekli olacak belli bir fiziksel durum ya da yasa hakkında bir kanaate sahip olmamıza gerek yoktur. Buna benzer hususlar kişisel açıklamada bulunan öteki etkenler konusunda da geçerlidir. Kişisel açıklama, bilimsel bir açıklama bulunmadan da bir olayı ve onda bulunan faktörlerin çalışmasını izah edebilir.

Teist, dünyanın varoluşunun ve çeşitli özelliklerinin, bunları maksatlı olarak meydana getiren Tanrı'nın fiiline dayanarak izah edilmesini gerektiğini ileri sürerken o, Tanrı'nın fiilinin, kısmen de olsa, bilimsel açıdan izah edilemeyeceğini iddia etmektedir. Tanrı mutlak anlamda hür telakki edilmektedir. Tanrı'nın varlığı ve gücü fiziksel dünyanın durumuna veya onun çalışma yasalarına bağlı olamaz; doğrusu bunun tersidir. Dolayısıyla, Tanrı'nın maksatlarının da bilimsel yönden açıklanması mümkün değildir; fakat tüm bunlar, daha önce de gördüğümüz gibi, hiçbir şekilde kişisel açıklamanın izah değerini zayıflatmaz. Tanrı'nın belli bir olayı meydana getirmesini daha geniş bir kişisel açıklama ile izah etmek

mümkündür. O, *E*'yi beraberinde *F*'yi de var etmek için meydana getirebilir; *F* çok büyük bir zamana tekabül eden bir olay ve *E* de *F*'nin ilk basamağı olabilir. Fakat teist, bu tür açıklamanın, Tanrı'nın fiillerine ilişkin elde edilebilecek tek açıklama olduğunu iddia etmektedir. Tanrı'nın yaptıklarını yine ancak O'nun maksat ve muradı izah eder.

İnsanlarda olduğu gibi Tanrı'nın fiillerinin de birçoğu temel fiiller olacaktır. Kâinatı ayakta tutmak ve eşyanın hareketini doğal yasalara uygun kılmak, muhtemelen, Tanrı'nın temel fiilleridir. Teistin Tanrı'ya attığı fiillerin bazıları “yoktan” (*ex nihilo*) yaratma fiilleridir (yani daha önce var olan maddeyi kullanarak değil); öteki fiillerse, daha önce var olan şeyleri hareket ettirme veya onların özelliklerini değiştirme fiilleridir. Maddeyi yoktan (veya yok iken) var etme, insanların yapabileceği bir şey değildir; fakat böyle bir şey yapmalarını anlamak oldukça kolaydır. Ben kendimi, tıpkı şu anda elimi oynatabildiğim gibi, kolayca önümde bir mürekkep şişesi var edebilen veya altıncı bir parmak çıkarabilen biri olarak tasavvur edebilirim. Çeşitli testler, mesela, odayı kilitleyerek veya içindekileri özenle koruyarak, mürekkep şişesinin ya da parmağın daha önce var olan maddeden yapılmadığını gösterebilir. Yoktan yaratma anlaşılması son derece kolay temel bir fiildir.

Tanrı'nın fiili ile yaratılan olaylara ilişkin kişisel açıklamanın, çoğu dünyevi kişisel açıklamalardan ayrıldığı önemli bir başka husus da Tanrı'nın cisimsiz bir zat (*person*), yani ruh farz edilmesidir. Burada bir kişinin (zat) bedene sahip olmasının nasıl bir şey olduğuna açıklık kazandırmak önem arz etmektedir. Biz bunu en iyi bir şekilde, farklı bir soru sorarak yapabiliriz; yani “Bu, masanın arkasındaki beden, *benim* bedenimdir.” derken ne söylemek istiyorum? Birincisi, bu bedenin birçok parçasını benim kendi temel eylemim olarak hareket ettirebilirken başka bir bedenin veya cismin parçalarını bu bedenin parçalarını hareket ettirmek suretiyle, hareket ettirebilirim. O kolu şu tarafa çevirmek için, onu bu elimle kavramak zorundayım; ama bu eli, yani kendi elimi doğrudan doğruya hareket ettirebilirim. İkincisi, bu bedende olup bitenlerin farkında olmamdır. Şu kol ve bacakların durumunu biliyorum ve şu midenin boş olduğunu hissediyorum. Bununla birlikte, bu bedenin dışındaki şeyler hakkında bir şeyler bilmeye başlamam da ancak onların bir bedene yaptıkları etki yoluyla olmaktadır. Masayı görüyorum, dolayısıyla onun nerede olduğunu ancak ondan çıkan ışınların göze çarpmasıyla biliyorum. Bana söylediklerinizi, yalnız konuşmanızla titreştirdiğiniz havanın kulağıma çarpmasıyla duyup öğreniyorum. Üçüncüsü ise, ki bu bence

öbürleri kadar temel bir özelliğe sahip değildir, dış dünyaya bu beden bulduğu yerden bakmamdır. Dördüncüsü, benim duygu ve düşüncelerimin bu bedenin içinde olup bitenlerden etkileniyor olmasıdır. Ondaki rahatsızlıklar bana ağrı, acı, sızı vs. verir; oysa masa ya da şuradaki bir bedene meydana gelen rahatsızlıkları benim duymam söz konusu değildir.²⁵

İmdi, insan yukarıda belirtilen bu dört yolla ilişki içinde olduğu maddî bir şeye sahipse, açıkça, o kişinin bir bedeni var demektir. Dolayısıyla onun, yukarıdaki yollardan herhangi birisiyle ilişki içinde olduğu hiçbir maddî nesne yoksa açıkça o kişinin bedeni yok demektir. Fakat eğer bir kişinin farklı maddî nesnelere bu yollardan her birisi ile ilişkisi varsa veya maddî bir nesne ile olan ilişkisi bu yollardan yalnız birkaçı ile ise, o zaman ne diyeceğiz? Muhtemelen, onun sadece belli bir dereceye kadar bedenleşmiş olduğunu.

Açıkça, Tanrı'nın hem üçüncü, hem de dördüncü şekil içinde tecessüm ettiği düşünülemez. Tanrı'nın dünyaya belli bir yerden bakması diye bir şey söz konusu değildir. Hiçbir maddî nesne de yoktur ki, ondaki rahatsızlıklar Tanrı'ya acı versin veya onun durumu Tanrı'nın dünya hakkında düşünmesini etkilemiş olsun (kendi durumunu Tanrı'ya arz etmenin dışında). Birinci şıkta, Tanrı'nın maddî âlemin herhangi bir kısmını, aslî bir fiil olarak hareket ettirme kudretine sahip olduğu farz edilmektedir. İkinci şıkta gelince, Tanrı'nın maddî âlemin bir parçası vasıtasıyla öteki parçaları hakkında bilgi edindiği hiçbir kısmı yoktur. Onun, âlemin tüm unsurları hakkındaki bilgisi herhangi bir nedensel mekanizmanın çalışmasına bağlı değildir. Bu demektir ki Tanrı çok sınırlı olarak tecessüm etmiş (*embodied*) olup, maddî evrenin her parçasını hareket ettirme ve hakkında bilgi edinme kudretine sahip bulunmaktadır. Fakat Tanrı'nın hiçbir bedene sahip olmadığı iddiası cismanî tecessümün inkârı olup, bütün bunların üstünde, Tanrı'nın maddî âlemi, bir kısmını doğrudan, diğer kısımlarını ise dolaylı yollardan denetlemek ve bilgi edinmek suretiyle, kontrol ettiği ve hakkında bilgi edindiği görüşünün de inkârı olmaktadır. Bu bakımdan, teist tecessüm etmemiş bir faili savunduğunu ileri sürdüğünde şunu akılda tutmamız gerekmektedir: Onun,

²⁵ Burada ifade etmeye çalıştığım şeyleri kısmen J. Harrison'a borçluyum; "The Embodiment of Mind, or What Use is Having a Body?" *Proceedings of the Aristotelian Society*, f973-4, 74, 33-55.

bizim olduğumuzdan çok daha az tecessüm etmiş (maddeye bağlı), fakat biraz önce anlattığım şekiller içinde bir dereceye kadar tecessüm etmiş bir rasyonel failin varlığını savunduğunu söylemek muhtemelen bizi daha az yanlış yönlendirmiş olacaktır.

Buna göre, Tanrı'nın varlığı lehindeki kanıtlarda, teist, dünyanın varlığı, düzeni ve çeşitli özelliklerinden hareketle; bunları belli bir maksatla var eden bir faile, yani Tanrı'ya ulaşmaya çalışmaktadır. Teist o maksadın ne olduğunu bildiği iddiasında bulunabilir de, bulunmaya bilir de. Daha önce de gördüğümüz gibi, belli bir *E* olayının vukuunu açıklarken, eğer onu belli bir maksatla, sadece kimin var ettiğini söyleyebiliyor, fakat niçin öyle yaptığını izah edemiyorsak açıklamamız ancak kısmî bir açıklama olacaktır. Ama yine de bir açıklama getirmiş oluruz. Bu bölümde bir olayı, bir fail tarafından maksatlı olarak meydana getirildiği şeklinde açıklamanın ne anlama geldiğini tahlil etmeye çalıştım ve sonuç olarak da Tanrı'nın fiiline dayandırılan kişisel açıklamaların iki hususî veçhesine dikkat çektim.

Bu bölümde kişisel açıklamanın yapısını göz önüne sermeye çalıştım; bundan sonraki bölümde ise böyle bir şeyi ileri sürmemizi haklı çıkaran şartlar, yani belli bir olay hakkında bilimsel değil, kişisel bir açıklama yapmanın o olayın doğru bir açıklamasını muhtemel kıldığı şart ve durumlar üzerinde duracağım. Tanrı'nın varlığına yönelik kanıtın öncüllerinde zikredilen şart ve durumların, böyle bir şart oluşturup oluşturmadıklarını görmemiz ondan sonra mümkün olacaktır.